

**POLITIEK CORPORATISME EN DE CRISIS VAN DE
LIBERALE IDEOLOGIE (1920-1944)**

Deel 1

DOOR

DR. DIRK LUYTEN

Wetenschappelijk medewerker VUB.

De hervorming van de staat was in het interbellum in politieke kringen één van de meest besproken thema's. De parlementaire democratie had voor velen definitief afgedaan. Het politiek corporatisme was een vaak geciteerd alternatief. In vele gevallen was "hervorming van de staat" synoniem voor afbraak van de democratie. Een gedetailleerde analyse van de precieze invulling in al haar nuances en de politieke en maatschappelijke betekenis van dit politiek corporatisme ontbreekt.

In de historiografie werd al wel veel aandacht besteed aan de rol van de extreem-rechtse partijen Rex, VNV en Verdinaso, bij de contestatie van het parlementaire stelsel.¹ Historici zijn daarbij vaak

1. Afkortingen: (A)BVV: (Algemeen) Belgisch Vakverbond; AMSAB: Archief en Museum van de Socialistische Arbeidersbeweging; AMVC: Archief en Museum van de het Vlaamse Cultuurleven; APIC: *Association des Patrons et Ingénieurs Catholiques*; ARAB: Algemeen Rijksarchief Brussel; ACV: Algemeen Christelijk Vakverbond; ACW: Algemeen Christelijk Werkersverbond; BMGN: Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden; BSP: Belgische Socialistische Partij; BTFG: Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis; BTNG: Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis; BWP: Belgische Werkliedenpartij; CCI: *Comité Central Industriel*; CERE: *Centre d'Etudes pour la réforme de l'Etat*; EAS: Enkelvoudig Algemeen Stemrecht; IISG: Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis; KADOC: Katholiek Documentatie- en Onderzoekscentrum; KP: Kommunistische Partij; KUL: Katholieke Universiteit Leuven; LBC: Landelijke Bediendencentrale; NCWO II: Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van

op zoek gegaan naar verwantschap met het fascisme.² Deze aanpak is noodzakelijk en vruchtbaar, maar moet aangevuld worden. Door zich te fixeren op de vraag “fascisme of democratie” wordt de vraagstelling verengd en wordt een tweedeling gesuggereerd, die niet helemaal met de realiteit strookte. Er bestonden immers allerlei mengvormen en alternatieve maatschappijopvattingen die niet kunnen gelijkgeschakeld worden met het fascisme maar daarom niet minder anti-demokratisch waren. Precies die nuances zijn van belang om de ideologisch-politieke evolutie tijdens het interbellum adequaat te analyseren.

Het onderzoek van het politiek corporatisme biedt hiervoor een uitstekende invalshoek. Politiek corporatisme was immers niet het monopolie van de extreem-rechtse bewegingen. Men vindt het ook terug bij de traditionele partijen, zij het onder andere vormen. Met politiek corporatisme bedoelen we een politiek systeem dat gebaseerd is op een volksvertegenwoordiging die wordt aangeduid door de belangengroepen. De relevantie hiervan zal niemand ontgaan. “Corporatisme” was in het interbellum voor velen een wonderoplossing, het enige valabele alternatief voor het parlementaire systeem. Tegelijk waren de implicaties van de discussie over het corporatisme breder: de democratie en haar fundamenteen waren er de werkelijke inzet van. Een onderzoek naar het politiek corporatisme, dat niet te eng wordt opgevat, reveleert bijgevolg veel over de politieke, ideologische en maatschappelijke betekenis van de “hervorming van de staat”.

Anderzijds kan een onderzoek van de reacties tegen dit politiek corporatisme ons ook een antwoord geven op de vraag hoe algemeen verspreid de crisis en kritiek van de democratie precies waren.

De geschiedschrijving over België in de Tweede Wereldoorlog is ook lang in de ban geweest van een tweedeling, die van collaboratie

de Tweede Wereldoorlog; RUG: Rijksuniversiteit Gent; UCL: *Université Catholique de Louvain*; UDB: *Union Démocratique Belge*; UHGA: Unie van Hand- en Geestesarbeiders; ULB: *Université Libre de Bruxelles*; VNV: Vlaams Nationaal Verbond.

2. Klassiek voorbeeld: G. VAN HAVER, *Onmacht der verdeelden. Katolieken in Vlaanderen tussen democratie en fascisme (1929-1940)*. Berchem, 1983, passim, vooral p. 259-272.

en verzet. Het is een dichotomie die overigens nauw verwant is met deze die de historiografie over de jaren dertig kenmerkt.³

Het werd snel duidelijk dat een zwart-wit tegenstelling in termen van collaboreren met de bezetter of weerstand bieden te weinig genuanceerd was om de veel minder eenduidige realiteit te beschrijven en te analyseren. Vandaar dat veel gebruik gemaakt wordt van het concept van "het minste kwaad" of "accommodatie" om het gedrag van groepen en actoren te beschrijven die zich tot op zekere hoogte conformeerden aan de eisen van de bezetter zonder de nazistische ideologie en praktijk over te nemen en de Duitsers onvoorwaardelijk te volgen. De termen "minste kwaad" en "accommodatie" suggereren in hoofde van de actoren of groepen een defensieve opstelling: zij pasten zich aan de Duitse eisen aan en trachtten de schade te beperken.

Het is de vraag of deze concepten altijd volledig de lading dekken en de historische realiteit geen geweld aandoen. In de eerste plaats was de veronderstelde passiviteit soms ver te zoeken.⁴ De actoren hadden immers vaak zelf ambities die meer beoogden dan het handhaven van de vooroorlogse posities. Hadden de ideeën, plannen en voorstellen van deze actoren geen ideologische wortels die teruggingen tot in het interbellum en zich toen ontwikkeld hadden in de context van het debat over de "hervorming van de staat"?

Ook deze problematiek kan uitgediept worden aan de hand van het voorbeeld van het politiek corporatisme. Hiermee zijn de voornaamste doelstellingen van deze bijdrage aangegeven.

Achtereenvolgens wordt nagaan hoe in het interbellum, maar vooral in de jaren dertig, het politiek corporatisme geconcipieerd werd en hoe het zich verhield tot de staatsvorming. De aandacht zal niet toegespitst worden op de extreem-rechtse partijen, maar ik zal

3. Een overzicht van de historiografie, waarin de nadruk gelegd wordt op het belang van de studie van problematiek van "continuïteit of discontinuïteit": R. VAN DOORSLAER, "Continuïteit of discontinuïteit: België in de Tweede Wereldoorlog" in, *BMGN* 1987, CII, p. 610-623.

4. Ook E.H. Kossmann, die het begrip "aanpassing" op een meer genuanceerde manier gebruikt, wijst erop dat accommodatie soms gepaard ging met strategieën van machtsuitbreiding E.H. KOSSMANN, *De Lage Landen 1780-1980. Twee eeuwen Nederland en België. Deel 2: 1914-1980*. Amsterdam-Brussel, 1986, p. 157-159.

onderzoeken hoe marginale anti-demokratische corporatieve stromingen uit de jaren twintig sterker werden en er in de jaren dertig in slaagden hun ideeën ingang te doen vinden bij de traditionele partijen, die geacht werden de democratie te verdedigen. Vervolgens wordt de focus gericht op de bezetting: wat bleef er van dit politiek corporatisme nog over in 1940 en 1941 en leefde het nog voort in de plannen voor de voorbereiding van de na-oorlog, die vanaf de herfst van 1941 in talrijke studiegroepen het licht zagen? Bijzondere aandacht gaat uit naar de verschillen en de nuances en de band met de politieke en maatschappelijke verhoudingen. Van doorslaggevend belang is echter het ideologische substraat waarop deze corporatieve denkbeelden gebaseerd waren. Deze ideologische basis werd al in de jaren twintig gelegd.

I. DE PROTAGONISTEN VAN HET POLITIEKE CORPORATISME.

1. *Het reactionaire katholicisme, de ideologische voorhoede in de contestatie van de democratie.*

De ideologische en politieke strijd over de "hervorming van de staat" had tijdens het hele interbellum hetzelfde vertrekpunt. Bepaalde conservatieven wezen de parlementaire democratie met algemeen enkelvoudig stemrecht voor mannen af. Deze strijd resulteerde in de jaren dertig in de zgn. "crisis van het regime". De parlementaire democratie, die geteisterd werd door financiële schandalen en door regeringsinstabiliteit, had veel moreel gezag ingeboet. Ze scheen niet meer in staat een oplossing te bieden aan de economische en maatschappelijke problemen. Zoals anderen eerder al aantoonde was de contestatie van de democratie bijzonder wijd verspreid in de katholieke wereld.⁵

Bepaalde figuren uit de Federatie van Kringen, de rechtervleugel van de zwak gestructureerde Katholieke Unie en allerlei rechtse

5. E. DEFOORT, *Charles Maurras en de Action Française in België*. Brugge-Nijmegen, 1978. E. GERARD, *De katholieke partij in crisis. Partijpolitiek leven in België (1918-1940)*. Leuven, 1985, passim.

groepjes aan de rand van de partij waren er de dragers van. Eén van de uitingen van hun anti-demokratische ingesteldheid was het politiek corporatisme, dat gepresenteerd werd als een religieus gefundeerd alternatief voor de liberale parlementaire democratie. Dit politiek corporatisme had zijn voorlopers op het einde van de negentiende eeuw. Toen werd, vooral in het kader van de discussie over de uitbreiding van het stemrecht, het "belangenparlement" naar voor geschoven om een volledige politieke democratisering te vermijden.⁶

De anti-demokratische corporatieve stroming was in de jaren twintig vooral een Franstalige aangelegenheid. De situatie van de katholieke partij was in het Noorden en het Zuiden van het land verschillend. In Wallonië was, na de wapenstilstand de christendemocratie zo marginaal, dat zij vaak samen met de conservatieven de strijd aanbod tegen de socialisten. De Federatie van Kringen stond nog sterk. In Vlaanderen werd de monopoliepositie van de Federatie door twee democratische krachten gecontesteerd. De flaminganten brachten de Vlaamse eisen op de politieke agenda en werden daarbij gesteund door de christelijke arbeidersbeweging. Het ACW was de tweede bedreiging voor de macht van de Federatie. Zij verdedigde een sociaal vooruitstrevend programma en eiste haar politieke zelfstandigheid op. Van een paternalistische sociale actie, waarvan de burgerij de leiding had en de grenzen bepaalde, kon niet langer sprake zijn. De door het ACW geëiste en verkregen "standenpartij" betekende het einde van het politieke monopolie van de Federatie.⁷

De democratisering van de katholieke partij was een onderdeel van de politieke groei van de arbeidersbeweging die uitmondde in het EAS.

6. Dit politiek corporatisme treft men aan bij de ultramontanen, met Joris Helleputte als voornaamste protagonist, maar ook in liberale kringen (bv.: A. Prins). Over deze stromingen bestaat een uitgebreide literatuur. Tot de voornaamste werken behoren: F. VERRIEST, *Joris Helleputte en het corporatisme*. Onuitgegeven doctoraatsverhandeling, KUL, 1975, 2 dln. J. BARTHELEMY, *L'organisation du suffrage et l'expérience belge*. Paris, 1912, p. 282-283. K. VAN ISACKER, *Averechtse democratie. De gilden en de christelijke democratie in België. 1875-1914*. Antwerpen, 1959, p. 90-99. E. WITTE, "De voorlopers van het parlementologisch onderzoek in België" in, *Res Publica*, 1985, XXVII, 4, p. 429-455.

7. E. GERARD, *op. cit.* p. 81-169.

Het algemeen stemrecht was een bron van frustraties voor bepaalde conservatieve katholieken. In de eerste plaats omdat het een einde maakte aan de politieke alleenheerschappij van de bezitters. Voor de katholieke elite impliceerde het algemeen stemrecht bovendien het verlies van dertig jaar politieke hegemonie. Links was versterkt uit de oorlog gekomen en bij het compromis van Loppem was de betrokkenheid van de katholieke leiders beperkt geweest.⁸

De opmars van de arbeidersbeweging leidde in België, zoals in de andere Europese landen, tot een conservatieve reactie.⁹ Zij leefde al vanaf 1918 maar kreeg een nieuwe impuls met de regering Pouillet-Vandervelde, die het einde van het democratiseringsproces markeerde.

Tegenover de opmars van de arbeidersbeweging kon men een defensieve en een offensieve houding aannemen. De defensieve was conservatief: zij trachtte het bestaande economische en politieke liberale stelsel te beschermen tegen de arbeidersbeweging. De offensieve strategie was reactionair. De liberale orde moest vervangen worden door een maatschappijvorm geïnspireerd door het model van het Ancien Régime. Van de beginselen van de Franse Revolutie – vrijheid, gelijkheid en volkssoevereiniteit – werd principieel afstand genomen. De katholieken die dit reactionaire project ondersteunden, deden dit op religieuze gronden. Het reactionaire katholicisme ambieerde de restauratie van een authentieke christelijke maatschappe-

8. *Ibidem*, p. 63-70. M. CONWAY, "De la cité séculière à la cité de Dieu: les catholiques et la politique dans la Belgique de l'entre-deux-guerres" in, *Bijdragen van het Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*. 1990, nr. 13, p. 59-89; p. 59-60.

9. M. BLINKHORN, "Introduction. Allies, rivals, or antagonists? Fascists and conservatives in modern Europe" in, M. BLINKHORN (red.), *Fascists and conservatives. The radical right and the establishment in twentieth-century Europe*. London, 1990, p. 1-13; p. 15. N. POULANTZAS, *Fascism and dictatorship. The Third International and the problem of Fascism*. London, 1979, p. 80-82. wijst erop dat het fascisme geen defensieve reactie was tegenover de opgang van de arbeidersbeweging, maar integendeel een offensieve.

lijke orde en was als zodanig verwant met het negentiende eeuwse ultramontanisme.¹⁰

Het reactionaire katholicisme had uiteenlopende verschijningsvormen maar de aanhangers behoorden overwegend tot de Franstalige katholieke burgerij. Andere auteurs hebben deze groepen al uitvoerig in beeld gebracht. Ik kan me dus beperken tot een summier overzicht.

Een eerste uiting van de reactionaire beweging was politiek. Ze situeerde zich binnen en buiten de Federatie van Kringen. Pierre Nothomb stichtte de *Action Nationale*, een extreem nationalistische katholieke beweging, die niet afkerig stond tegenover het fascisme. Van deze groep maakten aanvankelijk ook niet-katholieken deel uit, maar na enige tijd verlieten ze de nationalistische club, die dan een exclusief katholiek karakter kreeg.¹¹

Binnen de Federatie van Kringen waren ook aanhangers van het reactionaire ideeëngoed te vinden.¹² Eén van hen was Paul Crokaert, één van de exponenten van de vooroorlogse Brusselse christendemocratie, die zich nu afzette tegen de autonome christelijke arbeidersbeweging.¹³

Een tweede verspreidingskanaal was de pers en literair-politieke clubs die een eigen tijdschrift hadden om hun ideeëngoed te populariseren. Uit de aan de KUL opgerichte "*Jeunesse Nouvelle*" groeide in

10. E. DEFOORT, "Le courant réactionnaire dans le catholicisme francophone belge 1918-1926. Première approche" in, *BTNG*, 1977, VIII, nr. 1-2, p. 81-153; p. 81. E. GERARD, *op. cit.*, p. 245-246.

11. F. BALACE, "Fascisme et catholicisme politique dans la Belgique francophone de l'entre-deux-guerres" in, *Handelingen van het XXXIIe Vlaams Filologencongres. Leuven, 17-19 april 1979*. Leuven, 1981, p. 146-164, p. 149. Pierre Nothomb (1887-1966) Dr. in de Rechten en de politieke en sociale wetenschappen. Provinciaal senator voor Luxemburg van 1936-1939 en van 1946-1949. Senator voor Aarlen-Marche-Bastogne-Neufchâteau-Virton van 1939-1946 en van 1949-1965.

12. E. GERARD, *op. cit.*, p. 245.

13. E. GERARD, "Tussen apostolaat en emancipatie: de christelijke arbeidersbeweging en de strijd om de sociale werken 1925- 1933" in, E. GERARD-J. MAMPUYS (red.), *Voor kerk en werk. Opstellen over de geschiedenis van de christelijke arbeidersbeweging 1886-1986*. Leuven, 1986, p. 203-260; p. 205. Paul Crokaert (1875-1955). Advocaat en van 1903 tot 1925 directeur van het Beknopt Verslag van de Kamer. Van 1929 tot 1946 was hij senator voor Brussel en tussen juni 1931 en mei 1932 minister van Koloniën, vervolgens, tot oktober 1932 minister van Defensie.

1923 "*Pour l'Autorité*". Louis de Lichtervelde en Paul Struye behoorden tot de initiatiefnemers.¹⁴ De beweging kon rekenen op de steun van Paul Van Zeeland, Daniel Ryelandt, Hubert Pierlot en Marcel Laloire, een theoreticus van het corporatisme in de jaren dertig. Paul Segers, de leider van de Federatie van Kringen was de beweging gunstig gezind.¹⁵ Ze kreeg een tribune op het congres van 1926 en werd in 1930 verder in de Federatie geïntegreerd.¹⁶

Een tweede reactionair cenakel was gegroepeerd rond de "*Revue Latine*". De anti-demokratische doctrine werd er o.m. door Georges Legrand, professor sociologie aan het Hoger Landbouwinstituut van Gembloux, uitgewerkt. In het abonnementenbestand was de hoge burgerij zeer goed vertegenwoordigd, naast de hoge clerus, o.m. Kardinaal Mercier die ook de *Revue Catholique des Idées et des Faits* steunde. De initiatiefnemer van dit tijdschrift, de priester René – Gabriel Van den Hout was een vertrouwensman van de kardinaal, die het belang inzag van een moderne pers om de katholieke posities te vrijwaren. De medewerkers werden voor een deel gerecruteerd bij "*Pour l'Autorité*", en de "*Revue Latine*". Dit was het geval voor Georges Legrand, die over sociaal-economische onderwerpen publiceerde. Graaf Renaud de Briey, advocaat bij het Brusselse Hof van Beroep was redakteur van de *Revue*. Hij had een uitgesproken voorkeur voor het politiek corporatisme. Hij was katholiek, maar trad pas in 1921 toe tot de partij. Aanvankelijk was hij een Belgisch nationalist. De *Revue* vond haar afzet voor de 3 à 4000 abonnementen vooral bij de Franstalige katholieke burgerij. Het weekblad mag, samen

14. E. DEFOORT, "Le courant...", p. 82-85.

15. Daniel Ryelandt (1903-1981) Jurist. Ryelandt was medewerker van *Pour l'Autorité* en werd er in 1931 directeur van. In 1932 stapte hij over naar de ministeriële kabinetten. In 1932 werd Ryelandt kabinetsattaché bij Charles de Broqueville. Van 1934 tot 1935 was hij kabinetschef van de minister van Binnenlandse Zaken H. Pierlot, van 1935 tot 1936 bij Charles du Bus de Warnaffe en bij minister van Landbouw Pierlot. Ryelandt werkte mee aan het CERE, de *Revue Générale* en *La Libre Belgique*. In 1938 werd Ryelandt afgevaardigd bestuurder bij het persagentschap Belga, een functie die hij na de oorlog bleef uitoefenen. Ryelandt was tijdens de bezetting actief in het Geheim Leger.

16. F. BALACE, *op. cit.*, p. 152.

met de krant "*Le XXe siècle*" gerekend worden tot de meest verspreide spreekbuizen van het reactionaire katholicisme.¹⁷

De derde en voor de jaren dertig betekenisvolle kern van het reactionaire katholicisme was de katholieke aktie. Haar eerste uiting was de *Association Catholique de la Jeunesse Belge* (ACJB). De katholieke aktie wou de maatschappij herkerstenen, werd geleid door de bisschoppen en liet zich officieel niet met politiek in. De realiteit was anders. De katholieke aktie had een dubbele politieke betekenis. De ACJB viseerde de standsorganisatie en stelde de democratie in haar geheel in vraag, vanuit een uitgesproken katholieke achtergrond, "een geest die wortelde in het anti-liberale en traditionalistische erfgoed."¹⁸

In het gedachtengoed van deze reactionairen nam het corporatisme een centrale plaats in. De publicaties erover waren bijzonder talrijk. We kunnen ons beperken tot de analyse van het alternatief van Renaud de Briey. Het was het meest uitgebreid en er werd door de tijdgenoot vaak naar verwezen.

Renaud de Briey's politiek corporatisme.

De Briey's hervormingsprogramma had een religieus fundament. De wortel van het kwaad was het protestantisme. Het religieuze individualisme en het vrij onderzoek lagen aan de basis van de politieke doctrine van de Franse Revolutie die uitging van de natuurlijke goedheid van de mens en een einde maakte aan de Goddelijke fundering van het politieke gezag. Het katholieke geloof had nochtans de ideale staatsvorm aangereikt: de Middeleeuwse standenmaatschappij, waarin het vorstelijk gezag getemperd werd door de standenvertegenwoordiging. Met de Franse Revolutie verdwenen de corporaties, één van de pijlers van dit systeem. Daardoor stonden de individuen rechtstreeks tegenover de staat en droegen al hun politieke invloed

17. E. DEFOORT, "Le courant...", p. 86, 94-97.

18. E. GERARD, *op. cit.*, p. 250. E. GERARD, "Aanpassing in crisistijd (1921-1944)", in, E. GERARD (red.), *De christelijke arbeidersbeweging in België. 1891-1991*, Leuven, 1991, 2 delen, deel 1, p. 173-243; p. 188.

over aan het parlement. Zo ontstond een soort absolutisme; de burgers legden immers al hun macht in handen van het parlement.¹⁹

Halfslachtige hervormingen die aan de liberale basis van het systeem geen afbreuk deden waren ontoereikend. De fundamenteën van het parlementaire stelsel – egalitarisme en volkssoevereiniteit – waren tegennatuurlijk. De mensen waren niet gelijk en God, niet het volk, was de bron van het staatsgezag. Bovendien kon het parlementaire systeem nooit een stabiel regime genereren. Er was geen continuïteit: tegengestelde opiniestromingen konden afwisselend aan de macht komen, zodat de ene kon afbreken wat de andere had opgebouwd. Het systeem liet daarenboven toe dat om het even welke burger de meest fundamentele problemen ter discussie kon stellen. Het parlementaire stelsel gaf geen enkele rechtstreekse macht aan bijzonder bevoegde personen.²⁰

De Briey pleitte anderzijds niet voor een dictatuur. Die kon noodzakelijk zijn, zelfs heilzaam, voor een kortere periode, maar als definitieve staatsvorm kleefden er teveel nadelen aan. Het gevaar van machtsmisbruik was reëel. Goede dictators waren zeldzaam en een dictator zou er moeilijk in slagen om de hele natie te incarneren. Een erfelijke monarchie was een betere garant voor het algemeen belang en het feit dat ze gebaseerd was op de familie, basiscel van de maatschappij, zorgde voor de continuïteit van het politieke gezag.

De monarchie mocht niet absolutistisch zijn. Haar gezag moest getemperd worden door een standenvertegenwoordiging naar middel-euws model.²¹ De bedoeling van dit corporatieve stelsel was duidelijk: aan de politieke invloed van de arbeidersklasse moest een einde komen. Het parlement zou afgeschaft worden en vervangen door een Staten-Generaal, met vertegenwoordigers van nijverheid, handel, landbouw, kunst, wetenschap, gerecht, vrije beroepen en “morele belangen” (de protestantse, joodse en katholieke godsdiensten; het leger; de gouverneur-generaal van Kongo en de diplomatie). De

19. R. DE BRIEY, *L'épreuve du feu. Méditations sur les leçons politiques de la guerre*. Paris-Bruxelles, 1925, p. 11-41.

20. *Ibidem*, p. 54-55.

21. *Ibidem*, p. 113, 115, 117, 122.

werknemers waren ondervertegenwoordigd (43 van de 192 zetels).²² De Staten-Generaal had minder prerogatieven dan het parlement. De gespecialiseerde wetgeving zou toegespeeld worden naar de corporaties, de eerder vermelde "belangengroepen".²³ Over die corporaties bleef De Brier in het vage.

De Staten-Generaal mocht zich alleen inlaten met de goedkeuring van de begroting en het algemene wetgevende werk. De ministers zouden zich niet meer moeten verantwoorden tegenover de volksvertegenwoordiging maar tegenover een "Cour Suprême" dat bestond uit acht raadsheren van het hof van cassatie die zeven personen coöpteerden "... parmi les plus hautes personnalités du pays".²⁴ Het sluitstuk van het systeem was het referendum, dat door De Brier gepresenteerd werd als een controlemiddel voor de bevolking.²⁵ Het initiatief voor een volksraadpleging kon weliswaar uitgaan van de burgers, maar het was vooral een instrument in de handen van de koning. Hij kon in geval van conflict tussen hem en de Staten-Generaal of zelfs vóór de Staten-Generaal uitspraak gedaan had over een wetsontwerp, de bevolking raadplegen en zo zijn positie versterken.²⁶

Het systeem dat De Brier voorstelde was niet democratisch. Het parlementaire regime werd eerst vanuit de katholieke leer in zijn liberale grondvesten bekritiseerd. De verruimde parlementaire democratie moest verdwijnen en plaats maken voor een corporatieve staat waarin de koning een sleutelpositie zou bezetten. Het plan van De Brier was niet alleen bedoeld om de arbeidersklasse monddood te maken, het had bovendien een klerikaal cachet: de organische christelijke maatschappij moest in ere hersteld worden. Hiermee hebben we meteen alle ingrediënten van de ideologie van deze contestanten van de parlementaire democratie: een virulent anti-liberalisme, politiek corporatisme en meer algemeen het streven naar de opbouw van een organische maatschappij. De koning zou in de

22. *Ibidem*, p. 163-173.

23. *Ibidem*, p. 147.

24. *Ibidem*, p. 185-187.

25. *Ibidem*, p. 160.

26. *Ibidem*, p. 183-184.

nieuwe staat een sleutelrol spelen. Dit alles zou leiden naar de opbouw van een “specifiek Belgische Nieuwe Orde”, waarin voor de arbeidersbeweging geen plaats was. Het ideologische vertrekpunt van het geheel was de afwijzing van de kernelementen van het politiek liberalisme. Ook binnen de christelijke arbeidersbeweging vinden we hier sporen van terug.

De christelijke arbeidersbeweging

Een woordvoerder van deze tendens was Edmond Rubbens. Hij was christen-democratisch volksvertegenwoordiger maar tussen 1927 en 1934 ook voorzitter van het ACW en van 1932 tot 1933 van de katholieke unie.²⁷

Rubbens ging op de sociale week van 1926 uitvoeriger in op het thema van de organische en de liberale democratie in het kader van een referaat over fascisme en hij begaf zich meer dan eens op glad ijs. Hij nam zich voor een objectieve visie te geven over het fascisme, zonder emoties of vooroordelen of zonder het goed of af te keuren. Deze oppervlakkige fenomenologische aanpak leidde tot een vrij positief beeld van het fascisme. Bovendien bleek uit het vervolg van het referaat dat hij het gedeeltelijk eens was met de grondslagen van de fascistische maatschappijvisie.

Het fascisme was een keerpunt in de geschiedenis van dezelfde orde als de Franse Revolutie. Het was een uiting van een algemene beweging die de principes van 1789 en de daarop gevestigde staatsvormen in vraag stelde. In Italië was het niet bij denkwerk gebleven, de fascisten hadden de macht gegrepen. De andere verwante bewegingen, “nieuwe stromingen” genoemd, hielden het bij een kritiek op de parlementaire democratie en een pleidooi voor het herstel van orde en

27. Edmond Rubbens (1894-1938). Dr. in de Rechten en in de Politieke en Sociale Wetenschappen. Volksvertegenwoordiger voor het arrondissement Dendermonde van 1921 tot 1938. Minister van Arbeid en Sociale Voorzorg van november 1934 tot maart 1935. Minister van Koloniën van maart 1935 tot april 1938.

gezag.²⁸ Rubbens kon die kritiek van bepaalde groepen, waarvan hij sommige als “*onze vrienden*” betitelde, grotendeels onderschrijven. Voor de Belgische fascistten lag dat anders, zij waren immers anti-Vlaams, Belgisch nationalistisch, contesteerden de sociale wetgeving en waren uit op “... dictatuur en overheersing van een zekere klas”.²⁹

Het fascisme was in België geen machtige beweging. Gewapend verzet van de arbeidersbeweging was niet nodig en kon zelfs gevaarlijk zijn. De christen-democraten moesten positief werk verrichten en hun eigen organische maatschappijopvatting naar voor schuiven.³⁰ Zo werd tegemoet gekomen aan de fascistische en reactionaire kritiek op de democratie en versloeg men hen a.h.w. op eigen terrein.³¹

Overigens konden de christen-democraten de kritiek op de principes van de Verlichting grotendeels onderschrijven:

“Wij weten immers dat de zoogenaamde onsterfelijke beginselen van '89 verkeerd zijn, – het maatschappelijk kontrakt van J.J. Rousseau: een ketterij – de volkssoevereiniteit en het individualisme: dwalingen, – de onbeperkte vrijheid: een vergissing – de volstreckte gelijkheid: een onmogelijkheid – en de heidensche broederlijkheid: een leugen. Anderzijds weten wij ook dat de beraadslagenden vergaderingen menige gebreken vertoonen. Wij zijn immers op dat stuk veel meer realist als onze voorouders die van liberaal optimisme doordrongen waren.... Het is waar dat de bevoegdheid van sommige wetgevende lichamen te ver werd gedreven en dat deze menige fouten en tekortkomingen op hun geweten hebben.”

De christendemocratie had zich altijd afgezet tegen de liberale democratie. Zij:

“... verafschuwt het individualisme als de noodlottigste dwaling der XIXe eeuw; zij bekampt het op alle wijzen. De liberale democratie verkondigt

28. E. RUBBENS, “Fascisme en arbeidersverweer” in, *Dertiende Vlaamsche Sociale Week. Gehouden te Leuven in Sint Pieterscollege van 30 augustus tot 1 september 1926. Volledig verslag*. Antwerpen, 1926, p. 68-95; p. 69-70; 75; 77-78.

29. *Ibidem*, p. 87.

30. *Ibidem*, p. 89 en 93.

31. *Ibidem*, p. 81.

de volkssouvereiniteit. De christelijke democratie erkent dat alle gezag van God komt en dat de staatsbesturen voor zending hebben het algemeen welzijn te behartigen, desgevallend ook tegen de mensen (sic. waarschijnlijk wordt wensen bedoeld) van het volk in. De liberale democratie dult moeilijk gezag boven haar. De christelijke democratie verklaart dat een sterk gezag nog meer noodig is in een democratischen staat dan in een anderen. Zij streeft rechtzinnig naar een stevige orde en een strenge tucht. De christelijke democratie aarzelt bovendien niet waar het noodig is alle solidariteit af te wijzen met sommige liberale en individualistische (sic) demokratiën en niet minder met de democratie van één klas: het socialisme".³²

Zelfs het algemeen stemrecht kon ter discussie gesteld worden. De christendemocratie was:

"zeer gunstig ... gestemd voor alle verbeteringen die aan het algemeen stemrecht zijn huidig individualisme en onrechtvaardigheid zou ontnemen."³³

Dat maakte deel uit van de organische maatschappijopvatting die de christendemocratie als alternatief voor de reactionaire ideeën naar voor moest schuiven, om de protagonisten van dat ideeëngoed de wind uit de zeilen te nemen.³⁴ Door zich af te zetten tegen de individualistische democratie en te pleiten voor een solidaristische maatschappij zou de christen-democratie tegemoet komen aan de kritiek van bepaalde conservatieve geestesgenoten en zo de katholieke eenheid versterken.³⁵

32. *Ibidem*, p. 82-83.

33. *Ibidem*, p. 86.

34. "Ons land heeft geen fascisme noodig om den weg naar de toekomst te vinden. Daarom dienen wij ons tegen die bedreiging teweer te stellen door de macht onzer organisatie en het gezag onzer beweging. Wij mogen ons echter niet vergenoegen met die beweging machteloos te houden, wij moeten haar schaaikat zetten, door zelf aan te sturen op die hervormingen en verbeteringen die den toestand vereischen. Zoedoende zullen wij kunnen zorgen dat ons land zich naar de toekomst kere met een goeden geest, en dat ons volk gered, ... en verheven worde niet in schijn door de verradelijke macht van het belgisch (sic) fascisme maar in werkelijkheid het ordeestichtende, vredebrengende en zielenreddende ideaal van het solidarisme" *Ibidem*, p. 93-94.

35. *Ibidem*, *loc. cit.*

Dit referaat toont aan dat er binnen de katholieke arbeidersbeweging een onderstroom bestond die potentieel anti-demokratisch was. Vanuit een katholieke anti-liberale inspiratie, wordt de reactionaire kritiek op de individualistische liberale democratie grotendeels onderschreven. Zo werd bijgedragen aan de ideologische ondermijning van het algemeen stemrecht. Dit werd gekoppeld aan een anti-socialisme, waarbij het reformistisch concept van vreedzame machtsovername door het proletariaat gecontesteerd werd. De eenheid van de katholieke beweging bleef het ultieme en expliciete referentiepunt. Hoe groot was die ideologische onderstroom? In de jaren twintig moet de impact ervan nog niet overschat worden. We mogen de specifieke positie van Rubbens niet uit het oog verliezen. Hij was een Vlaamsgezind intellectueel, die tot de meer gematigde vleugel van het ACW behoorde.³⁶ Dit betekent niet dat hij een marginaal dissident was. De Sociale Weken hadden een belangrijke ideologische betekenis in de vorming van de vrijgestelden, soms ook militanten van de christelijke arbeidersbeweging. De sprekers en onderwerpen werden tot 1940 bepaald door de diocesane directeurs van de sociale werken, de priesters die de ideologische leiding van de beweging in handen hadden.³⁷

In de jaren twintig werden de kiemen gelegd van een radicale kritiek op de parlementaire democratie waarvan de liberale fundamente op religieuze gronden integraal afgewezen werden. Het ligt voor de hand dat achter deze kritiek, waarvan het reactionaire katholicisme de voornaamste drager was, politieke motieven schuilgingen: de inzet was de politieke doorbraak van de arbeidersklasse. Dit anti-liberalisme dat streefde naar een organische christelijke maatschappij sijpelde echter ook bij de christelijke arbeidersbeweging door. In de jaren twintig was de invloed van deze anti-demokratische strekkingen nog beperkt. In de jaren dertig kwam daarin verandering: in de context van de economi-

36. E. GERARD, *De katholieke partij...*, p. 110.

37. E. GERARD, *Eglise et mouvement ouvrier en Belgique. Sources inédites relatives à la direction générale des oeuvres sociales*. Louvain, 1990, p. 21. E. LAMBERTS, "De sociale weken in het goud" in, *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, oktober 1983, LXXXIV, 10, p. 770-774.

sche en politieke crisis en de verrechtsing van het politieke klimaat beleefde het radikale anti-liberalisme en het politiek corporatisme een tweede jeugd.

2. *De rijping van het anti-demokratisch politiek corporatisme bij de katholieke rechterzijde.*

In de jaren dertig kreeg het anti-liberale gedachtengoed met de encycliek *Quadragesimo Anno* een nieuwe en tegelijk meer geconcretiseerde impuls. Voor de paus kon alleen een corporatieve reorganisatie van de maatschappij een einde maken aan de maatschappelijke, economische en politieke crisis.³⁸ Het corporatisme viel in de Belgische katholieke wereld in goede aarde. De reactionaire stroming leefde verder en werd meer uitgediept door de bijdrage van de *Revue de l'Ordre Corporatif*. De ideeën van deze reactionairen kregen meteen een grotere verspreiding, vooral via de Federatie van Kringen. Leaders als Paul Segers, Paul Crokaert en P. Nothomb namen de ideeën van de reactionairen over. Ze beriepen zich daarbij op de jongeren waar de roep op een radikale breuk met het liberale politieke systeem luid klonk. Het corporatisme van deze jongeren had echter een specifiek karakter. In dit kader van politieke radikaliserings van de *catholica* kwam de christelijke arbeidersbeweging in een lastig parket en had moeite om de democratie te verdedigen.

A. *Het reactionaire catholicisme: de corporatieve staat van Charles Anciaux.*

De meest onverzoenlijke tegenstanders van het parlementaire systeem waren de reactionaire katholieken. Zij stonden meestal aan de rand van de partij, maar net zoals in de jaren twintig was de scheidingslijn soms moeilijk te trekken. De katholieke partij had immers geen vastomlijnde structuur. De intransigente reactionaire katholieken stonden buiten de partij, die ze verweten het spel van de liberale

38. De tekst van deze encycliek: C. VAN GESTEL, *Kerk en samenleving. De bijzonderste sociale documenten van de Pausen Leo XIII, Pius XI, Pius XII en Joannes XXIII*. Brussel, 1964, p. 71 e.v.

demokratie mee te spelen, terwijl de opbouw van een integraal katholieke staat het streefdoel moest zijn. Charles Anciaux reikte hiervoor het model aan.

Deze jurist en ambtenaar voerde in de jaren dertig een ware kruistocht tegen het liberalisme en tegen de democratie. Zijn voorname wapens waren de *Revue de l'Ordre Corporatif* en het *Institut belge d'Etudes Corporatives*, waarvan hij de stichter was.³⁹ Dit cenakel moest de elite warm maken voor autoritaire corporatieve ideeën. Andere initiatiefnemers waren reactionaire journalisten en uitgevers: Robert Poulet, G. Van Den Hout, Paul Neuray, directeur van de krant "*La Nation belge*"; Jos Finet en René Frankin, respectievelijk directeur-beheerder en redacteur bij hetzelfde blad. Er waren ook banden met het Waalse zakenleven. Enkele leiders van patronale organisaties waren medestichters van het instituut: generaal Louis Chabeau, directeur van de *Groupement des Hauts Fourneaux et Aciéries Belges*, (de organisatie van de siderurgie), Henry Brunninghausen, directeur van het in Verviers gevestigde *Comité de la Laine* een organisatie van textielpatroons, Maxime Mahieu, secretaris-generaal van de "*Union des patrons marbiers*", J. Praile, voorzitter van de kamer van koophandel van de provincie Namen en J. D'Allemagne, ere-voorzitter van APIC. Anciaux werd door Luikse industrielen aangemoedigd om het corporatisme te promoten als alternatief voor de vakbonden. Het instituut had ook contacten met de Federatie van Kringen. Ignace Sinzot en Georges Michaux, haviken van de Federatie tekenden de stichtingsakte van het Institut en ook Paul Crokaert steunde Anciaux.⁴⁰

39. Charles Anciaux (1889-1940) Jurist. Directeur op het ministerie van Financiën, administratie van Registratie en Domeinen. Anciaux was in de jaren twintig een vurig bewonderaar van Charles Maurras. E. DEFOORT, *Charles Maurras...* p. 376.

40. "Manifeste des fondateurs de l'Institut" in, *Revue de l'Ordre Corporatif*, 1 juillet 1936, I, 10, p. 614-617. "La manifestation en l'honneur de M. Charles Anciaux" in, *Ibidem*, juillet 1939, IV, 10, p. 623-649; p. 623. J. STENGERS, "Belgium" in, H. ROGGER-E. WEBER, *The European Right. A historical profile*. Berkeley-Los Angeles, 1965, p. 128-167; p. 145. E. DEFOORT, *Charles Maurras...*, p. 376. K. COOREMAN, *Werkgeversorganisaties in crisis 1930-1936. Een zoektocht naar een nieuw maatschappelijk concept*. RUG, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1986-1987, p. 78. Ignaze

De opvattingen van de *Revue* lagen in het verlengde van de politieke projecten van de reactionaire katholieken uit de jaren twintig. Bij Anciaux stond het corporatisme echter meer centraal. Het werd beter uitgewerkt en geëxpliciteerd, maar net zoals bij de reactionairen school achter een religieus gefundeerde kritiek op het liberale politieke en economische systeem een aanval op de democratisering uit de periode 1919-1922. Ondanks alle retoriek was het herstel van het kapitalisme van de vrije concurrentie, waarvan de zelfstandige kleine ondernemer de spil was, de politieke doelstelling van Anciaux. Nochtans zette de *Revue* zich zeer heftig af tegen het liberale politieke en economische systeem. De fundamenten ervan waren niet te verzoenen met de katholieke leer, want ze gingen terug tot het protestantisme en de leer van het vrij onderzoek.⁴¹ Het liberale parlementaire stelsel moest plaats maken voor "... la société chrétienne du Moyen-Age", een integraal corporatieve staat.⁴² In navolging van René de la Tour du Pin, die in de vorige eeuw de restauratie van een christelijke staat had verdedigd en op de *Action Française* een invloed had uitgeoefend, vond de *Revue* dat familie, koning en katholieke godsdienst de basis moesten vormen van de sociale orde en van het politieke bestel.⁴³

Sinzot (1888-1940). Jurist. Katholiek Volksvertegenwoordiger voor Mons van 1921 tot 1936. Sinzot stond zeer rechts binnen de Federatie van Kringen. Hij was anti-parlementair, anti-Vlaams en verzette zich zowel tegen het kabinet Pouillet-Vandervelde als tegen de regering Van Zeeland in 1935. E. GERARD, *De katholieke partij ...* p. 203, 412, 417, 447. Georges Michaux (1888-1940) Notaris. Katholiek volksvertegenwoordiger voor Charleroi van 1933 tot 1936 en van 1939 tot 1940. Zijn positie was vergelijkbaar met die van Sinzot. De regering Pouillet-Vandervelde vond geen genade en hij was een fel tegenstander van de autonome christelijke arbeidersbeweging, wat resulteerde in conflicten met de radicale christen-demokraat Jean Bodart. *Ibidem*, p. 191, 254, 289.

41. C. ANCIAUX, "L'Etat corporatif, condition de la structure économique présente" in, *Revue de l'Ordre Corporatif*, décembre 1935, I, 3, p. 130-149; p. 131.

42. *Ibidem*, p. 130. C. ANCIAUX, "Banques, syndicats, Encycliques" in, *Ibidem*, 1 juillet 1936, I, 10, p. 591-609; p. 600.

43. *Ibidem*, p. 597. I. RENÇON, "Capital et capitalisme" in, *Ibidem*, octobre 1935, I, 1, p. 11-20, p. 11. "Création de l'Institut Belge d'Etudes corporatives" in, *Ibidem*, 1 juillet 1936, I, 10, p. 577-591; p. 586. C. ANCIAUX, "Notre tâche" in, *Ibidem*, 1 octobre 1935, I, 1, p. 2-10. Z. STERNHELL, *La droite révolutionnaire. Les origines*

Het herstel van een christelijke staat was niet het enige motief om de liberale democratie te doen verdwijnen. Het blad viseerde vooral het algemeen stemrecht, bron van politieke, sociale en economische ontreding.⁴⁴ Met deze stap werd het theoretisch – politieke niveau gekoppeld aan de concrete politieke en economische situatie en krachtsverhoudingen. De hele argumentatie van de *Revue* draaide rond de stelling dat de verruimde parlementaire democratie de arbeidersklasse teveel macht gaf waardoor de normale economische regulatiemechanismen niet meer functioneerden. Dat was dan weer de oorzaak van de liquidatie van de zelfstandige ondernemers. Na de invoering van het EAS stond de staat onder permanente druk om sociale toelagen uit de delen. Die werden in een democratisch regime te lichtzinnig toegerekend omdat de politici te veel beïnvloed werden door de kiezer.⁴⁵ De toekenning van het algemeen stemrecht maakte die kwaal erger. De arbeiders hadden niet alleen een numeriek overwicht in het parlement, maar oefenden via de vakbonden druk uit op de politieke wereld om de sociale wetten te verbeteren. De socialisten waren de hoofdschuldigen maar de christen-democraten gingen evenmin vrijuit. Zij trachtten te concurreren met hun tegenstrevers en dreven op die manier de eisen hoger op.⁴⁶ De grote uitgaven voor de sociale wetten die in een democratie niet konden teruggeschroefd worden, bedreigden de zelfstandige ondernemer. Het was onmogelijk de staatsuitgaven te drukken en het geld voor de sociale wetten moest opgebracht worden door dezelfde kleine ondernemers.⁴⁷ De burgerij in het algemeen zag haar koopkracht achteruit gaan terwijl die van de arbeiders steeg met alle negatieve economische gevolgen die hieraan verbonden waren. De arbeider kocht gestandaardiseerde, machinaal vervaardigde produkten, gaf veel geld uit aan ontspanning en bijdragen voor sociale verzekering

françaises du fascisme 1885-1914. Paris, 1978, p. 354, 374, 379.

44. "Manifeste des fondateurs de l'Institut" in, *Revue de l'Ordre Corporatif*, p. 614-617; p. 614.

45. C. ANCIAUX, "L'industrialisation du chômage" in, *Ibidem*, novembre 1935, I, 2, p. 67-77; p. 77. C. ANCIAUX, "L'état corporatif...", p. 138.

46. *Ibidem*, p. 141. "Manifeste...", p. 615. C. ANCIAUX, "Banques...", p. 600-602.

47. "De l'impuissance démocratique et de l'économie corporative" in, *Ibidem*, janvier 1939, IV, 4, p. 195-206; p. 198-199.

– hiermee werden de mutualiteiten en de vakbonden geïnviseerd – en spaarde weinig. Het consumptiepatroon van de welgestelden was anders. Zij kochten luxeproducten, vervaardigd door gespecialiseerde ambachtsslui. Deze vaklui dreigden te verdwijnen als gevolg van de socialistische fiscale politiek die de winsten van de kleine burgerij afroomde, zodat zij geen geld meer overhield om duurere waren te kopen.⁴⁸ Deze manier van voorstellen toont aan dat het de groep van Anciaux er vooral om te doen was de kleine en middelgrote burgerij voor de verdwijning te behoeden.

De tweede kracht die de autonome ondernemer bedreigde was het financieekapitaal. De banken hadden het grootste deel van het industriële apparaat in handen en rationaliseerden de productie voortdurend. Dat veroorzaakte niet alleen werkloosheid, er werd ook zeer veel kapitaal op het spel gezet zonder zekerheid op succes. De grootste slachtoffers van de concentratiebeweging waren niet de arbeiders, die hadden immers de sociale wetgeving, wel de zelfstandige burgerij en de intellectuelen. Zij moesten hun zelfstandigheid opgeven en werden het slachtoffer van monetaire manipulaties die de overheid doorvoerde onder druk van de holdings, zoals de devaluatie van 1935.⁴⁹

De kritiek op het financieekapitaal was geen kritiek op het kapitalisme als economisch systeem maar wel op het liberalisme, dat materialistisch was en de rol van de faktor kapitaal te veel benadrukte en de ontwikkeling van de NV in de hand gewerkt had.⁵⁰ De hoofdschuldige voor deze ontarding van het kapitalisme was het socialisme. De economische concentratie werd niet geconcipieerd als het logisch gevolg van de kapitalistische ontwikkeling, maar voorgesteld als een onafwendbaar gevolg van de democratie. De stijgende sociale lasten hadden de concurrentiepositie in het gedrang gebracht. De kleine ondernemer was hiervan het eerste slachtoffer. Hij werd opgeslorpt

48. “Que ce superflu vient à manquer sous la pression conjuguée de la fiscalité socialiste, des rationalisations et monopoles industriels, ce rentier, ce bourgeois, cet industriel autonome non seulement perdra les moyens de renouveler les capitaux consommés, mais il cessera de s’adresser à ces artisans qui vivent de son aisance et s’adressera comme l’ouvrier aux produits de série” *Ibidem*, p. 201.

49. C. ANCIAUX, “Banques...” p. 593-594; 605.

50. *Ibidem*, p. 591.

door de grote concurrent.⁵¹ Bovendien werkte het concurrentiemechanisme niet meer na de doorbraak van het socialisme.⁵² Vooral de CAO's vervalsten de vrije markt:

“... le syndicat ouvrier qui fixe de force le barème des salaires et l'étend à tous par le jeu des contrats collectifs”.⁵³

Kortom, aan de kapitalistische ordeningsbeginselen – privé-bezit van de produktiemiddelen en vrije concurrentie – wou Anciaux niet raken. Integendeel, de overheid moest ervoor zorgen dat de wetten van de vrije concurrentie weer in hun zuivere vorm konden spelen. Om dat mogelijk te maken was de uitschakeling van de autonome arbeidersbeweging noodzakelijk. Daar ligt de betekenis van het autoritaire politieke corporatisme waarvan Anciaux in 1935 de details uitwerkte.

Anciaux huldigde een organische maatschappijopvatting. Van het liberaal-parlementaire staatsbestel moest worden afgestapt.

Van volkssoevereiniteit kon geen sprake zijn. De wetgevende macht zou uitgeoefend worden door de koning, bijgestaan door een Raad van State die instond voor de technische redactie van de wetten. Het parlement werd vervangen door een Nationale Kamer. De leden werden op een getrapte manier aangeduid door de gemeenten, corporaties en de intellectuele elite. De bevoegdheden van de Kamer waren beperkt. Ze mocht alleen wensen uiten en de begroting goedkeuren. De Kamer was niet langer het fundament van het politieke systeem. Van ministeriële verantwoordelijkheid was geen sprake meer. De koning benoemde zijn ministers die alleen aan hem verantwoording verschuldigd waren.

Conform het subsidiariteitsbeginsel zou de centrale overheid veel van haar wetgevende bevoegdheid doorspelen aan de gemeentes en de

51. *Ibidem*, p. 594.

52. “Que l'on s'associe, en effet, sur le plan de la classe ou sur celui de la profession pour limiter la concurrence, on détruit le libéralisme économique. Et quel est le but de ces associations sinon celui de fausser le jeu des prix, qu'il s'agisse des matières premières, des salaires, des services ou des produits finis?” C. ANCIAUX, “L'Etat corporatif...” p. 140.

53. *Ibidem*, loc. cit.

corporaties. De staat mocht zich nog alleen inlaten met politie, justitie, landsverdediging, administratie en wetgeving met een algemeen karakter.⁵⁴ Voor partijen was geen plaats meer.

Volledig in de maurrassiaanse traditie werd de politieke hervorming beschouwd als de voorbode van een globale sociale reorganisatie. Politiek corporatisme was alleen mogelijk als er een netwerk van corporaties bestond. Hier was nog veel werk aan de winkel. De bestaande patroonsorganisaties en het ACV kwamen in aanmerking om opgenomen te worden in de corporaties. Voor de Syndikale Kommissie was dat niet het geval. Die voerde nog altijd de klassenstrijd in zijn vaandel terwijl de corporaties moesten doordrongen zijn van de geest van solidarisme en klassensamenwerking.⁵⁵

Uit het voorbeeld dat Anciaux voor de textielsector gaf blijkt dat de integratie van de bestaande vakbonden in de corporatie niet eenvoudig was. Ze moesten gezuiverd worden van politici. Daarom zouden de vertegenwoordigers van de werknemers gekozen worden onder de vetrouwenslieden, de leden van de vertrouwensraden. Die zouden opgericht worden in bedrijven met meer dan 50 werknemers. De arbeiders verkozen de leden van deze raden. Om lid te worden moest men een bepaalde leeftijd bereikt hebben, over de vereiste beroepsbekwaamheid beschikken en genoeg eergevoel hebben. Deze vage criteria waren zeker niet bedoeld om de meest strijdbare elementen in de raad te laten zetelen. Bovendien was het zelfs niet zeker dat het ACV de werknemers mocht vertegenwoordigen. Het was ook toegelaten een nieuwe vakbond te erkennen. Aan de patroons werden minder eisen gesteld. Hun organisaties zouden automatisch geïntegreerd worden in de corporaties en het lidmaatschap van de patroonssyndicaten was verplicht.⁵⁶

De corporaties kregen verregaande bevoegdheden. Ze bepaalden lonen en arbeidsvoorwaarden rekening houdend met de regionale

54. C. ANCIAUX, *L'Etat corporatif. Lois et conditions d'un régime corporatif en Belgique*. Bruxelles, 1942 (2e uitgave), p. 33, 36-37, 39-43. (Nagenoeg ongewijzigde herdruk van het oorspronkelijk in 1935 uitgegeven werk).

55. *Ibidem*, p. 70-71.

56. *Ibidem*, p. 73, 74, 75, 77.

omstandigheden.⁵⁷ Dit was een manier om de lonen te drukken: in een bepaalde sektor zou immers niet hetzelfde loon uitbetaald worden in het hele land. De organisatie van de sociale zekerheid per corporatie was ook een techniek om algemene sociale maatregelen zoals de sociale wetgeving ze oplegde te vermijden.⁵⁸ Het hoeft geen betoog dat dit systeem in het nadeel van de arbeiders werkte. Een minimale sociale bescherming bestond niet meer, alles werd in de corporatie geregeld en daar hadden de werknemers nauwelijks middelen om druk uit te oefenen. Sociale conflicten zouden beslecht worden door een corporatieve rechtbank waarin werknemers, patroons en bedienden/technici zetelden.⁵⁹

De corporaties hadden eveneens een economische taak. Om de macht van het financieelkapitaal te beperken zou elke corporatie een bank oprichten en kredieten van beperkte omvang konden geput worden uit het patrimonium van de corporatie. De corporatie moest de technologische ontwikkeling in goede banen leiden, desnoods afremmen. De oprichting van een nieuwe fabriek was onderworpen aan een voorafgaande toelating om te vermijden dat er nieuwe ondernemingen actief werden als de capaciteit van de bestaande bedrijven voldoende was om aan de vraag te beantwoorden. De corporatie waakte over de kwaliteit van de produkten en moest de strijd aanbinden met dumping en oneerlijke concurrentie. Bij al deze materies hadden de werknemersvertegenwoordigers geen inspraak.⁶⁰

Dit corporatisme was een aanval op de arbeidersbeweging. Politiek en sociaal zou zij uitgeschakeld worden. De verworvenheden van het na-oorlogse democratiseringsproces (EAS, syndicale vrijheid, stakingsrecht en sociaal overleg) en de structuren van de arbeidersbeweging zelf, partij en vakbond werden geviseerd. Het eindresultaat was een versterking van de patronale macht. Met de eisen van de werknemers werd geen rekening gehouden. Het kapitalisme kon weer functioneren zoals in zijn hoogdagen, alleen als de "economische realiteit" het

57. *Ibidem*, p. 75.

58. *Ibidem*, p. 84.

59. *Ibidem*, p. 75.

60. *Ibidem*, p. 51, 75-76, 78, 80-81, 86-91.

toeliet en de patroons ertoe bereid waren konden sociale toegevingen gedaan worden.

Behalve reactionair op politiek en sociaal vlak was het hervormingsproject van de groep rond Anciaux ook klerikaal. In de *Revue* werd in 1940 een deel van een nieuwe grondwet gepubliceerd. Aan de katholieke belangen werd ruimschoots tegemoet gekomen. De familie werd beschouwd als basiscel van de samenleving. Het burgerlijk en het kerkelijk huwelijk werden gelijkgeschakeld. Het katholiek onderwijs werd evenmin vergeten. De vrije scholen werden erkend en gesubsidieerd:

“... dans la mesure où ils concourent de façon efficace à l’instruction nationale et morale de la jeunesse”.

De burgerlijke vrijheden bleven bestaan, maar hun uitoefening mocht geen bedreiging vormen voor:

“les fondements de l’Etat et de la nation, ni les groupements de la société, ni l’ordre des familles, ni les relations pacifiques avec l’étranger”.⁶¹

Deze bepaling was ontleend aan de Portugese grondwet.⁶²

Hoe ver reikte de invloed van Anciaux’ cenakel? Het is moeilijk op deze vraag een sluitend antwoord te geven. Het minste dat kan gezegd worden is dat de groep geen geïsoleerde positie innam in het conservatieve katholieke kamp. We hebben al aangestipt dat er banden waren met de Federatie van Kringen en dat redacteurs en directeurs van conservatieve katholieke persorganen de doelstellingen van de groep onderschreven. Het kan natuurlijk een meer platonisch engagement geweest zijn, maar dit neemt niet weg dat voor de ideeën van de *Revue* belangstelling bestond. De *Revue* werd soms met instemming geciteerd door de Federatie van Kringen.⁶³ Met APIC, de Waalse katholieke

61. “Projet de constitution d’un Etat Belge Corporatif” in, *Revue de l’Ordre Corporatif*, avril 1940, V, 7, p. 416-427; p. 419-422.

62. *Ibidem*, p. 422. Tekst van de Portugese grondwet: E. BRONGERSMA, *De opbouw van een corporatieve staat. Het nieuwe Portugal*. Utrecht, 1942, (3e uitgave), p. 535-570.

63. “De syndicale tol” in, *Nota’s en Documenten. Officieel Bulletin van het Verbond der Katholieke Vereenigingen en Kringen*, maart 1937, X, 97, p. 39.

patroonsorganisatie werd gepolemiseerd over het corporatisme.⁶⁴ APIC vond het nodig de kritiek te weerleggen, wat erop wijst dat Anciaux toch invloed had.⁶⁵ De *Revue* had overigens contacten in industriële en middenstandskringen. Enkele patronale leiders steunden het initiatief. Anciaux mocht zijn ideeën uiteenzetten in de *Moniteur Textile*,⁶⁶ het tijdschrift van de *Association des Groupements Textiles de Belgique* (AGTB), één van de drie grote patronale textielgroepen. De AGTB organiseerde de kleine bedrijven die zich toededen op gespecialiseerde produkten voor de export en concurreerden op basis van lage prijzen en lonen.⁶⁷ *Textilis*, een patronaal blad dat zich richtte tot textielproducenten en handelaars kondigde een voordracht aan van de *Revue*.⁶⁸ Ivan Renchon, de rechterhand van Anciaux was medeoprichter van de *Union corporative des classes Moyennes*.⁶⁹ De groep rond de *Revue* vond dus enige weerklank in het conservatieve katholieke kamp en bij een deel van de kleine burgerij en middenstand, wiens frustraties het blad op een radicale wijze naar voor bracht.

B. De katholieke jongerenbeweging: een "sociaal" anti-liberalisme en corporatisme.

Naast het reactionaire gedachtengoed *stricto sensu* zoals dat van Anciaux werd de democratie-kritiek aan de rand van de katholieke partij ook gevoed door de katholieke jongerenbeweging. Hun anti-liberalisme was even virulent als dat van de reactionairen en ze namen

64. R.O.C. "Le mouvement corporatiste" in, *Revue de l'Ordre Corporatif*, octobre 1935, I, 1, p. 21-28. C. ANCIAUX, "L'avant-projet Velge sur l'organisation professionnelle" in, *Ibidem*, mars 1937, II, 6, p. 336-343.

65. "L'organisation professionnelle" in, *Bulletin Social des Industriels*, mai 1937, XIV, 84, p. 150-151.

66. C. ANCIAUX, "Du régime corporatif" in, *Moniteur Textile*, 1 janvier 1937, III, 1, p. 19-23 en 1 mars 1937, III, 3, p. 19-25

67. G. VANTHEMSCHE, "De Belgische patronale groeperingen in een belangrijke mutatieperiode (1944-1946): de reorganisaties op het sectoriële vlak" in, *BTFG*, 1989, LXVII, 2, p. 299-337; p. 319. K. COOREMAN, *op. cit.*, p. 82.

68. "Le problème corporatif" in, *Textilis*, 1 octobre 1936, VIII, 10, p. 61.

69. "Le mouvement corporatif" in, *Revue de l'Ordre corporatif*, février 1937, II, 5, p. 318-319.

alleen genoeg met een organisch-christelijke maatschappij op corporatieve basis.

De katholieke aktie, meerbepaald de ACJB had in de jaren twintig bij haar aanhang een aversie opgewekt voor de partijen en het politieke bedrijf in het algemeen. Het accent lag volledig op het religieuze waarbij niet alleen het persoonlijke zieleheil van belang was. De hele maatschappij moest herkerstend worden.⁷⁰ Dat laatste was precies het fundament van de reactionaire politieke opstelling van de jongerenbeweging in de jaren dertig: het herstel van de maatschappelijk-politieke orde volgens de katholieke beginselen. De liberaal-individualistische principes van de parlementaire democratie werden door deze intransigente katholieken gecontesteerd die daarmee tegelijk het EAS in vraag stelden.

De katholieke jongerenbeweging werd in de jaren dertig sterker en ambitieuzer. De katholieke jeugd kon zich niet verzoenen met de te liberaal geachte opstelling van de katholieke partij. Een deel van deze geradicaliseerde generatie trachtte de katholieke partij te hervormen, anderen werden actief in groepen die formeel geen band hadden met de partijstructuur. Met *L'Esprit Nouveau*, was dat wel het geval. De groep rond dit blad werd financieel gesteund door de Brusselse afdeling van de Federatie van Kringen (Paul Crokaert). *L'Esprit Nouveau* verweet de katholieke partij een gebrek aan een coherente maatschappelijk-politieke doctrine en wou deze leemte opvullen.⁷¹ De belangrijkste ideologen van deze beweging waren Marcel Laloire en Raymond de Becker, secretaris van de groep.⁷² Ook hij kwam uit de ACJB, had zich dan toegelegd op de organisatie van de middenstands-

70. E. GERARD, *De katholieke partij ...* p. 249-250.

71. *Ibidem*, p. 368-377.

72. Marcel Laloire (°1903) Advocaat. Tijdens de bezetting was hij technisch directeur van de hoofdgroep Ambachtswezen en na de oorlog directeur van het Sociaal en Economisch Instituut voor de Middenstand. Laloire stamde uit de kring rond *L'Autorité*, waar hij een wat geïsoleerd ouvriërist was. Hij evolueerde meer in de richting van de christen-democratie, maar een structurele band met de christelijke arbeidersbeweging had hij niet. Laloire was redactielid van *La Cité Chrétienne* en was medewerker geweest van P. Crokaert. *Ibidem*. p. 368-369, 376-377. F. BALACE, *op. cit.* p. 152. M. CONWAY, *op. cit.* p. 67.

jongeren, werd journalist van *L'Indépendance belge* en belandde tenslotte in de collaboratie als hoofdredacteur van *Le Soir*.⁷³ Het liberalisme was zijn voornaamste vijand. Vanuit zijn religieuze inspiratie streefde hij een spirituele revolutie na. Die was alleen mogelijk na een politieke en een sociale omwenteling.⁷⁴ In 1932 tekende hij daarvan de contouren uit.

De diepere oorzaak van de politieke crisis was religieus-moreel. De reformatie en de Franse Revolutie brachten de triomf van het individualisme en het liberalisme. Van een maatschappelijke orde zoals ze bestond in de organische Middeleeuwse christelijke maatschappij was in de liberale staten geen sprake meer. Permanente klassenstrijd werd de regel. Die tastte het staatsgezag aan. Zowel de vakbonden als het financieelkapitaal oefenden druk uit op de overheid en verzwakten zo zijn gezag.⁷⁵ Alleen een aanpassing van de staatsstructuur in corporatieve zin kon de staat meer greep geven op de belangengroepen en hun activiteiten coördineren. De Becker was minder radicaal dan zijn reactionaire geestesgenoten. Hij bepleitte de afschaffing van het algemeen stemrecht niet expliciet. Hij stelde wel voor de wetgeving over economische materies over te laten aan een nationale corporatieve raad.⁷⁶ Het is niet duidelijk of deze raad paritair samengesteld was.⁷⁷ De Becker bleef overigens ook over andere punten vaag. Hij pleitte voor een versterking van de macht van de koning en de premier maar welke hiervan precies de gevolgen zouden zijn werd niet geëxpliciteerd. Blijkbaar viel de verantwoordelijkheid van de ministers

73. R. DE BECKER, *Livre des vivants et des morts*. Bruxelles, 1942, p. 67-95. De Becker (1912-1968) maakte zijn middelbare studies nooit af. Hij werd op 17-jarige leeftijd secretaris-generaal van de *Jeunesse Indépendante Catholique* (middenstandsjongeren), bleef dat twee jaar en zette dan de zaak van zijn overleden vader verder. Hij was de bezieler van *L'Esprit Nouveau*, waarmee hij een maatschappijhervorming in christelijke zin beoogde. Hij had goede relaties met de medewerkers van de *Cité Chrétienne*. P. SAUVAGE, *La Cité Chrétienne. (1926-1940). Une revue autour de Jacques Leclercq*. Bruxelles, 1987, p. 260.

74. R. DE BECKER, *op. cit.*, p. 83.

75. R. DE BECKER, *Pour un ordre nouveau*. Bruxelles, s.d. (1932), p. 16-18, 33-35.

76. *Ibidem*, p. 66.

77. *Ibidem*, p. 64.

tegenover het parlement weg. De eerste minister was verantwoording verschuldigd aan de vorst. De premier benoemde de overige ministers die tegenover hem verantwoordelijk waren.⁷⁸ De Becker ging wel in op de samenstelling en de bevoegdheden van de corporaties. Hij was vrij tegemoetkomend tegenover de vakbeweging. De bestaande vakbonden en werkgeversorganisaties zouden afgevaardigden aanduiden voor de corporaties. Tegen een eenheidsvakbond en verplicht syndicalisme was De Becker gekant. Het corporatisme moest van onderuit groeien en mocht niet door de staat worden opgelegd. Ook de Syndicale Kommissie mocht een rol blijven spelen. Die was immers doordrongen van een corporatieve geest, waarmee De Becker wellicht doelde op de bereidheid tot overleg.⁷⁹ Revolutionaire organisaties konden daarentegen niet geduld worden in de corporaties. Communisten en Vlaams-nationalisten behoorden hiertoe, maar ook de liberale vakbond.⁸⁰ Ondanks zijn anti-liberalisme hanteerde De Becker twee verschillende standaarden. Bij de patroonsorganisaties had hij geen exclusieven, ook niet tegen het CCI, nochtans een aanhanger van het klassieke liberalisme.

De paritaire comités konden dienen als uitgangspunt voor de corporaties op voorwaarde dat ze naast sociale, ook economische bevoegdheden kregen. Ze moesten de produktie kunnen rationaliseren, beperken of opdrijven.⁸¹ Dit impliceerde een gevoelige machtsuitbreiding voor de vakbeweging. Daar stonden uiteraard ook toegevingen tegenover. Staking en lock-out waren verboden. Sociale conflicten zouden onderworpen worden aan een Magistratuur van de Arbeid, zoals in Italië.⁸² Ondanks enige goodwill tegenover de vakbonden, wou De Becker in de eerste plaats de positie van de middenstand en de kleine burgerij in het algemeen vrijwaren. De afwijzing van het individualisme en de afkeer van het financiekapitaal, dat de middenstand verdrukte, neemt niet weg dat voor De Becker de kapitalistische

78. *Ibidem*, p. 76-81.

79. *Ibidem*, p. 41.

80. *Ibidem*, p. 60.

81. *Ibidem*, p. 61, 63.

82. *Ibidem*, p. 65.

orderingsbeginselen onaangetast moesten blijven. Het eigendomsrecht was een natuurrecht en de scheiding van kapitaal en arbeid zoals ze onder het kapitalisme bestond moest niet principieel veroordeeld worden. Het systeem was echter ontaard door de snelle technologische evolutie die zich afspeelde tegen de achtergrond van een groeiend individualisme en de achteruitgang van het religieuze sentiment.⁸³ De Becker droeg een morele verklaring aan voor de economische crisis en concentratie. De economische ontwikkelingswetten die leiden tot centralisatie van het kapitaal werden genegeerd.

Het corporatisme zou het kapitalisme weer "normaal" laten functioneren, zodat de kleine burgerij opnieuw een kans kreeg. De corporaties moesten reglementerend optreden op economisch vlak maar vooral de macht van de banken aan banden leggen.⁸⁴ Hoe dat precies in zijn werk zou gaan werd niet geëxpliciteerd. De Becker stipte wel aan dat de staat de banken moest controleren.⁸⁵

De Beckers programma was minder gericht op het politieke corporatisme dan dat van de reactionairen. Het sociaal-economische kreeg meer aandacht en de vakbeweging werd niet geëlimineerd, maar geïntegreerd in het corporatieve systeem. Ook dit model was enigszins anti-syndicaal want het stakingsrecht werd opgeofferd. De vage economische medezeggenschap voor de vakbeweging was hiervoor nauwelijks een compensatie. Hoewel de politieke democratisering niet rechtstreeks geïmplementeerd werd, wou De Becker toch knagen aan de prerogatieven van de volksvertegenwoordiging. De versterking van de macht van de koning ontbrak evenmin.

Marcel Laloire besprak het politiek corporatisme op de studiedagen van het filosofisch college in Hoei waar de verschillende geledingen van de *catholica* hun visies confronteerden. Politiek corporatisme wees hij van de hand. Het impliceerde een grondwetswijziging, wat hij inopportuun vond. De corporaties waren in de eerste plaats sociaal-economische organen die zich niet met politiek mochten inlaten. Het

83. *Ibidem*, p. 85, 90.

84. *Ibidem*, p. 52-55, 94.

85. *Ibidem*, p. 94.

parlement verkozen op basis van het EAS moest soeverein blijven, maar Laloire was er wel voor te vinden de corporaties reglementerende bevoegdheid te geven om zo de staat van bepaalde taken te verlossen.⁸⁶

Hiermee vertolkte hij het standpunt dat de katholieke jeugd op haar congres van 1934 had ingenomen. Daar werd niet gepleit voor het integrale politiek corporatisme, wel voor "corporatieve decentralisatie": delegatie van parlementaire taken aan de corporaties. Hoe dat zou gebeuren is niet duidelijk. Wel stond vast dat ze reglementerend moesten optreden onder toezicht van het parlement, dat de algemene kaders van de wetgeving vastlegde. De corporaties dienden ook de staatsuitgaven voor te stellen. Zo werd de financiële taak van het parlement tot zijn essentie herleid: het *toestaan* van de overheidsuitgaven.⁸⁷ Een corporatief parlement was niet te verzoenen met de voorgestelde corporatieve decentralisatie. Het parlement moest de eenheidscheppende faktor in de natie blijven. Dat was onmogelijk als het parlement de groepsbelangen van de corporaties reflecteerde. Toch waren aanpassingen van het kiesrecht nodig zoals het familiestemrecht. Het politiek corporatisme werd langs een omweg in de Senaat binnengesluisd. Bij de coöptatie zouden de corporaties de senatoren voordragen en de provincieraden moesten op corporatieve, maar niet paritaire basis worden verkozen. De provincieraden werden op die manier de spreekbuis van de economische, professionele en spirituele belangen van hun regio. De provinciale senatoren werden vertegenwoordigers van de corporaties.⁸⁸ Ook dit politiek corporatisme deed, zij het onrechtstreeks, afbreuk aan de politieke democratisering.

De katholieke jongeren stelden zich gematigder op dan de oudere reactionairen, ze waren meer sociaal, maar bleven paternalistisch. Hun

86. *La réforme de l'Etat. Rapports des journées d'études au collège philosophique de la Sarthe*. Huy, 1936, p. 117-122.

87. A. ZIMMER DE CUNCHY, "La réforme du régime parlementaire" in, *Esquisse d'une politique catholique nouvelle. Rapports présentés au Congrès de la Centrale Politique de la Jeunesse Catholique les 27 et 28 janvier 1934*. Bruxelles, s.d., p. 107-129; p. 108-119, 125-127. Alphonse Zimmer de Cunchy (°1911). Dr. in de Rechten. Redaktielid van *La Cité Chrétienne*.

88. *Ibidem*, p. 123-125.

voorstellen deden evenzeer afbreuk aan de verworvenheden van het naoorlogse democratiseringsproces. Hun anti-liberalisme zette hen ertoe aan te ijveren voor een "christelijke sociale en politieke" orde, die de arbeidersbeweging verzwakte. Bij De Becker is dat zonder meer duidelijk, maar ook de beperkte vormen van politiek corporatisme knaagden aan de macht van de arbeidersklasse. Het toekennen van reglementerende bevoegdheid aan de corporaties zou beslissingen over sociaal-economische materies onttrekken aan het parlement, verkozen op basis van het EAS. Op die manier werd bij de economische en sociale reglementering altijd rekening gehouden met de belangen van de patroons en werd afbreuk gedaan aan de hervormende rol van het parlement op sociaal-economisch vlak.

Afgezien van deze concrete voorstellen tastte het anti-liberalisme van de katholieke jongeren de legitimiteit van de democratie aan. Op die manier versterkten ze de demokriekritiek van de reactionairen die de georganiseerde arbeidersbeweging viseerde.

De betekenis van de reactionaire katholieken en jongeren lag dan ook in de eerste plaats op het ideologische vlak. Rechtstreekse politieke invloed hadden ze niet, maar ze scherpten met hun ideeën over een katholiek geïnspireerde corporatieve orde de anti-demokratische gevoelens aan. De gevolgen bleven niet uit, zoals blijkt uit de stellingnames van de Federaties van Kringen.

C. De ideologische verglijding van de Federatie van Kringen.

In 1933 wijdde de Federatie een congres aan de staatsvorming om tegemoet te komen aan de wensen van de katholieke jongeren.⁸⁹ Het "congres van Dinant" was in de jaren dertig een begrip. Het naoorlogse democratiseringsproces werd er op een nauwelijks verholen wijze gecontesteerd.

89. *Fédération des Associations et Cercles Catholiques. 60ième session tenue à Dinant les samedi 4 et dimanche 5 novembre 1933. Bruxelles, 1933, p. 9.*

Voorzitter Paul Segers liet over zijn bedoelingen niet de minste twijfel bestaan.⁹⁰ Het EAS lag aan de basis van alle politieke problemen. Het veranderde de inhoud en de functie van het parlement. Het verwerd tot een instantie die sociale voordelen toekende en waarop de belastingbetaler, die dit alles moest financieren, geen vat meer had:

“... ceux qui supportent directement la charge des dépenses ne sont plus qu'une minorité dans la foule des votants et les meilleurs esprits se demandent s'il n'est pas temps d'attribuer aux contribuables un nouvel instrument de représentation”.⁹¹

De inzet van de discussie over de staatshervorming was meteen aangegeven. Het ging erom de politieke hegemonie van de burgerij te herstellen en een einde te maken aan de herverdelende rol die de staat op een bescheiden manier speelde via de sociale wetgeving. Segers zag hiervoor twee mogelijkheden. Enerzijds de versterking van het executief met de klassieke methodes: beperken van het interpellatierecht en van het recht om voorstellen en amendementen in te dienen die een verhoging van de staatsuitgaven met zich meebrachten; de vermindering van het aantal parlementsleden; delegatie van bevoegdheden aan het executief (welke precies is niet duidelijk) en een systematische raadpleging van de raad van wetgeving. Tenslotte zou de parlementaire zittijd beperkt worden zodat de ministers meer tijd hadden om het beleid uit te werken.⁹²

De meest drastische methode om de macht van de volksvertegenwoordiging te beperken bestond erin haar samenstelling te wijzigen. De inspiratie hiervoor haalde Segers bij de katholieke staatsleer die een organische maatschappij als ideaal vooropstelde.⁹³ Het EAS werd bij Segers bijna helemaal afgeschreven, slechts 2/5 van de kamerleden

90. Paul Segers (1870-1946) Jurist. Voorzitter van de Federatie van 1919-1936, volksvertegenwoordiger en senator voor het arrondissement Antwerpen. Tussen 1912 en 1918 minister van Post, Telegraaf, Zeewezen en Spoorwegen. In 1918 werd Segers minister van Staat.

91. We raadpleegden de toespraak van Segers in brochurevorm: P. SEGERS, *La réforme de l'Etat*. Bruxelles, 1933, p. 11-12.

92. *Ibidem*, p. 15-17.

93. *Ibidem*, p. 7-8.

zouden nog aangeduid worden op de gebruikelijke manier, via de partijen, maar niet meer op basis van het zuivere EAS wel van het familiestemrecht. Zo kreeg het gezin een directe politieke vertegenwoordiging.

Evenveel kamerleden werden aangeduid op corporatieve basis. Van pariteit tussen arbeid en kapitaal was geen sprake. De rechtstreeks verkozen kamerleden zouden op hun beurt een aantal collega's coöpteren.⁹⁴ Deze electorale hervorming was nodig om de lagere klassen zoveel mogelijk uit het parlement te weren. Het referendum dat Segers voorzag en waartoe alleen de koning het initiatief kon nemen onderstreepte het ondemokratische karakter van het voorstel.

Net zoals bij bepaalde reactionairen was het politiek corporatisme het vertrekpunt voor een sociale reorganisatie in corporatieve zin die nauw aanleunde bij het Italiaans fascisme:

"Il (het parlement na de electorale hervorming) pourrait décréter, ..., la réforme du régime corporatif en libérant le syndicat de l'influence politique, en réunissant obligatoirement patrons et ouvriers dans des groupements de métier ou corporations, qui seraient intégrés dans l'Etat et nantis de droits et de devoirs bien définis, de telle nature qu'ils leur permettraient de régler en commun dans un esprit de collaboration tout ce qui touche aux intérêts de la corporation".⁹⁵

Meer toelichting gaf Segers niet bij dit hervormingsplan, maar voor de aanduiding van de kamerleden kwamen ook de "... groupements syndicaux mixtes et ... groupements mixtes d'usine" in aanmerking.⁹⁶ De negentiende eeuwse formule van de gemengde syndicaten oefende nog steeds aantrekkingskracht uit.

Paul Crokaert één van de boegbeelden van de Federatie viseerde het parlementaire systeem en de ploutocratie.⁹⁷ Hij diepte zijn kritiek op het financiekkapitaal verder uit in een boek. Het is om meer dan een

94. *Ibidem*, p. 18.

95. *Ibidem*, p. 19.

96. *Ibidem*, p. 18.

97. *Fédération...* p. 37-50. Crokaert voerde sedert december 1932 in *Le Soir* een campagne tegen de misbruiken van het financiekkapitaal. D. WALLEF, "Les collusions devant l'opinion" in, *BTNG*, 1976, VII, 3-4, p. 444-470; p. 448-449.

reden interessant dieper in te gaan op zijn analyse. Crokaert bestempelde de democratie als de dictatuur van de geldmachten. De basis van de macht van de banken was niet de accumulatie van kapitaal, wel de democratie en de regeringsdeelname van de socialisten. Zij gaven teveel geld uit waardoor de fiscale druk toenam en de staat moest lenen om de uitgaven te financieren. Zo konden de bankiers de staat in hun greep houden. Hier vinden we weer de idee dat de kapitalistische ontwikkeling niet automatisch leidt tot kapitaalsconcentratie. Het kapitalisme en het privé-bezit van de produktiemiddelen waren niet principieel verwerpelijk. De drijfverijen van de socialisten enerzijds en “*l'orgueil bourgeois*”, de overdreven zucht naar genot van de burgerij anderzijds hadden het kapitalisme doen ontaarden. Morele en politieke factoren lagen aan de basis van het ontstaan van het financieekapitaal.⁹⁸ Om de macht ervan te beperken moest de politieke invloed van de arbeidersklasse teruggedrongen worden. Na de “*sottise énorme de Lophem*” had de massa haar intrede gedaan in het politieke leven. Zij was kortzichtig en verwarde eigenbelang en algemeen belang. De massa was volgens Crokaert zelfs niet in staat om parlementairen te verkiezen:

“Un parlement suppose un peuple de citoyens dotés d'une forte culture politique, connaissant l'histoire de leur pays et possédant le sens de ses nécessités”.⁹⁹

Zijn politiek hervormingsprogramma was vaag, maar anti-demokratisch, zoals dat van zijn reactionaire geestesgenoten. Crokaert zocht zijn inspiratie bij de Belgische instellingen uit het Ancien Régime. De vorst had veel macht maar het volk kon zijn stem laten horen in de representatieve instellingen, de staten. Dit systeem resulteerde niet, zoals het parlementarisme, in permanente instabiliteit van het executief.¹⁰⁰ Crokaert stelde voor om een aantal elementen uit het politieke systeem van het Ancien Régime weer in te voeren. De Senaat moest

98. P. CROKAERT, *La réforme de l'Etat*. Louvain, 1933, p. 12, 23, 91-92, 94, 98-99.

99. *Ibidem*, p. 47, 128, 133, 34.

100. *Ibidem*, p. 55, 40.

op corporatieve basis verkozen worden.¹⁰¹ Deze hervormde Senaat werd de spil van het parlement. De wetten moesten voorbereid worden door een permanent wetgevend lichaam waarin alleen de bekwaamste parlementairen en juristen van hoog niveau zitting hadden. Wie deze mensen zou aanduiden werd niet geëxpliciteerd, maar de inspiratie kwam uit Portugal. Het was in alle geval bedoeld om het parlement uit te hollen. De wetten werden gemaakt door dit cenakel en het parlement werd geacht de beslissingen te ratificeren:

“Ainsi le Parlement se bornerait à exprimer le voeu de la Nation. Il constituerait une sorte de referendum supérieur et il serait déchargé de la technique, de la toilette en du détail des lois”.¹⁰²

Het systeem van Crokaert installeerde de politieke onmondigheid van de lagere sociale groepen. Het EAS bleef weliswaar bestaan voor de aanduiding van de kamerleden, maar de corporatieve Senaat en een nieuw “wetgevend lichaam” kregen binnen het parlement het meeste gewicht. Crokaert liet er trouwens geen twijfel over bestaan dat hij het algemeen stemrecht viseerde:

“le parlementarisme n’hésita pas à se faire baisser singulièrement le niveau de son prestige et de sa compétence par un recrutement laissé au libre choix du suffrage universel pur et simple”.

De senator had weinig sympathie voor een autonome arbeidersbeweging en was doordrongen van het paternalisme. De leiding van de staat moest toevertrouwd worden aan

“des coeurs de plus en plus désintéressés” om “d’assurer la vie des masses labourieuses et misérables et cette question exigera des solutions dont la source ne pourra être trouvée que dans l’imagination créatrice la plus vive et l’effusion de la charité la plus chrétienne”.¹⁰³

Crokaert was een typische vertegenwoordiger van de middenstand of meer algemeen de kleine burgerij. Vandaar zijn veroordeling van het

101. *Ibidem*, p. 53-54, 58-59.

102. *Fédération...* p. 43.

103. *Ibidem*, p. 41-42.

bankkapitaal enerzijds en de georganiseerde arbeidersbeweging en het algemeen stemrecht anderzijds. Zoals aangestipt kwam ook De Becker oorspronkelijk uit de middenstandsbeweging en zijn alternatief was eveneens bedoeld om de kleine burgerij van de ondergang te redden. Crokaerts politieke carrière steunde overigens vooral op de middenstand.¹⁰⁴ Hij werd de eerste voorzitter van het in 1935 opgerichte overkoepelende Christelijk Middenstandsverbond van België.¹⁰⁵ Crokaert had de christelijke arbeidersbeweging volledig de rug toegekeerd. Hij startte vanuit de Brusselse afdeling van de Federatie van Kringen met een concurrerende sociale werking. Een tweede groep waarop Crokaert zich beriep waren de jongeren. Hij steunde hun eis voor een radicale hervorming van de staat.¹⁰⁶ Op het congres bleek dat de jongeren nog niets van hun radikalisme hadden ingeboet. Charles Van Renyghe de Voxvrie, die actief was in de groep rond *L'Esprit Nouveau* sprak in hun naam.¹⁰⁷ Hij was doordrongen van het anti-liberalisme en stelde zich veel meer dan de andere sprekers op een onverzoenlijk katholiek standpunt. De vestiging van een "*Etat Chrétien*" moest de doelstelling zijn van de katholieke partij. Compromissen hierover waren uit den boze. Het ging erom ondubbelzinnig te kiezen:

"entre la formule périmée de l'Etat libéral, la formule matérialiste de l'Etat socialiste et la thèse spiritualiste de l'Etat chrétien".¹⁰⁸

De katholieken hadden zich in het verleden te veel laten beïnvloeden door de beginselen van de Franse Revolutie en zelfs door het socialisme:

104. E. GERARD, *De katholieke partij...* p. 350-355, p. 389.

105. P. HEYRMAN, *Voor eigen winkel. Honderd jaar middenstand en middenstandsbeweging in Oost-Vlaanderen*. Leuven, 1991, p. 143-144.

106. E. GERARD, "Tussen apostolaat en emancipatie..." p. 205.

107. E. GERARD, *De katholieke partij...* p. 370-371. Charles Van Renyghe de Voxvrie (1900-1982) was jurist en licentiaat politieke en sociale wetenschappen van de ULB. Advocaat. Hij stamde uit de groep rond het blad *L'Autorité* en werkte mee aan de *Cité Chrétienne*. P. SAUVAGE, *op. cit.*, p. 315.

108. *Fédération...* p. 72, 74.

“Sous la double influence du catholicisme libéralisant et du socialisme socialisant, s’est désagrégée la pensée catholique, vraie, pure, intégrale, totalitaire”.¹⁰⁹

De katholieke partij moest streven naar een integraal katholieke corporatieve staat. Van Renyghé verwees naar de ideeën van De Becker.¹¹⁰

Het congres van Dinant dat de stoot gaf aan het debat over de staats Hervorming in de richting van het politiek corporatisme was de resultante van de anti-demokratische en corporatieve propagandacampagne die sedert de jaren twintig door de reactionaire publicisten en de katholieke jongerenbeweging gevoerd werd. De Federatie van Kringen was gewonnen voor een religieus gelegitimeerd autoritair politiek corporatisme. De impact van de katholieke jongeren, uit de middenstand, adel en burgerij, die in de jaren twintig opgroeiden in de katholieke aktie mag in dit radikaliseringsproces niet onderschat worden. Zij verzoenden zich niet met het individualistische parlementarisme maar ijverden voor een integraal katholieke staat en maatschappij. Het is niet overdreven een parallel te trekken met het negentiende eeuwse ultramontanisme. De ultramontanen legden zich ook niet neer bij de bestaande liberale staat. Hun ideaal was een christelijk corporatieve staat wat ook de doelstelling was van de katholieke jongeren, die de liberale fundamenteën van de democratie contesteerden. Dit debat over de staats Hervorming had niet alleen een religieuze betekenis. De inzet was politiek. Hoe men het ook bekijkt, de corporatieve staat was gericht tegen het algemeen stemrecht en als zodanig tegen de autonome arbeidersbeweging. Deze fraktie van de katholieke burgerij was nog altijd niet bereid om haar macht te delen.

Men zou tegen deze analyse kunnen inbrengen dat congresredes met een korreltje zout moeten genomen worden en dat de leiders van de Federatie niet gespeend waren van enige demagogie. Dat is ongetwij-

109. *Ibidem*, p. 73.

110. *Ibidem*, p. 76.

feld waar, maar daarbij mogen een aantal vaststellingen toch niet uit het oog verloren worden.

In vergelijking met het programma van reactionairen zoals Charles Anciaux was het programma van de Federatie minder onverzoenlijk. Aan het EAS werd bv. steeds een beperkte rol toebedeeld, wat erop wijst dat de politieke haalbaarheid van de voorstellen toch meespeelde. Een niet onaanzienlijk deel van de katholieke burgerij radicaliseerde meer en meer. Het effect daarvan op de politici mag niet onderschat worden, zoals gebleken is uit de invloed die de reactionairen uit de jaren twintig het volgende decennium uitoefenden. Bovendien deed de Federatie van Kringen weinig om de democratie te verdedigen. Integendeel, vanuit een katholiek standpunt werd de liberale staat veroordeeld. In de context van de economische crisis kon dit alleen olie op het vuur zijn van de al jaren gecultiveerde kritiek op de democratie. Want zoals gebleken is, hadden verschillende voorstanders van het politiek corporatisme wortels in de middenstandsbeweging. Hun programma was precies bedoeld om de kleine burgerij van de ondergang te redden. Daarbij werd naar zondebokken gezocht, in de eerste plaats de arbeidersbeweging. F. Uytterhaegen heeft bovendien aangetoond dat Crokaerts campagne geleid heeft tot een radicalisering van de democratie-kritiek bij de middenstandsbeweging. De invloed van de campagnes van de Federatie van Kringen was bijgevolg reëel.¹¹¹ De katholieke burgerij had met het corporatisme een middel in handen dat in eer en geweten, want religieus gefundeerd, kon gebruikt worden tegen deze arbeidersbeweging. In dat opzicht is dit autoritaire politieke corporatisme het retrograde gelaat van het corporatisme, waar de bedrijfsorganisatie er het moderne gezicht van is. Het is dan ook geen toeval dat precies de middenstand, die in de groei van het kapitalisme dreigt gedecimeerd te worden, de basis vormt van dit corporatisme. Zij zijn slachtoffers van de economische modernisering maar trachten dit proces af te remmen, zelfs om te keren door de arbeidersbeweging politiek en sociaal bestaansrecht te

111. F. UYTTERHAEGEN, *Politisering en ideologisering van middenstandsgroepen 1928-1929, 1933-36*. RUG, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Gent, 1975-76. p. 203-205.

ontzeggen en op die manier de economische leefbaarheid van de kleine burgerij te herstellen. We hebben er in de analyse meermaals op gewezen dat de doelstelling van de verschillende blauwdrukken van het politiek corporatisme er precies in bestond de regulatiemechanismen van het kapitalisme van de vrije concurrentie te herstellen door de arbeidersbeweging politiek en sociaal uit te schakelen.

De druk van de basis nam toe naarmate de crisis verscherpte. Op de latere congressen van de Federatie werd de democratie nog heftiger aangevallen. Het congres van 1934 was gewijd aan de crisis. Zowel het economisch als het politiek liberalisme werden in vraag gesteld. Paul Segers bracht verslag uit over de staats hervorming. Hij zegde niet veel nieuws, maar zijn kritiek op de fundamenteën van het parlementaire systeem stond meer dan op het vorige congres in het teken van een katholieke *reconquista*. De bron van alle kwaad was de contestatie van het katholicisme door de renaissance en de reformatie. Hieruit was het liberalisme geboren dat gebaseerd was op “une égalité imaginaire et sur une liberté sans frein”. De hervorming van de staat mocht niet langer uitgaan van de gelijkheidsidee die aan de basis lag van het algemeen stemrecht maar diende integendeel de katholieke idee van orde en hiërarchie als vertrekpunt te nemen.¹¹² Ook de katholieke jongerenbeweging manifesteerde zich op dit congres. Marcel Vercruyse pleitte voor een nieuwe economische orde om het liberalisme te vervangen. Deze orde kon alleen katholiek en corporatief zijn. De producenten moesten de economie zelf organiseren en coördineren. Een economische raad van patroons en werknemers zou parlement en regering adviseren over economische materies en op dit terrein initiatiefrecht krijgen. Dit corporatisme, dat in vergelijking met de andere voorstellen gematigd was, was evenzeer een middel om staatsinterventie in het economisch leven af te wenden:

“nous marchons vers un étatsisme odieux si nous n'avons le courage de donner aux groupements économiques existants un droit de collaboration

112. *Fédération des Associations et des Cercles catholiques. 61e session tenue à Binche les samedi 3 et dimanche 4 novembre 1934.* s.l. s.d., p. 21-30.

à la politique générale du pays".¹¹³

Het politiek corporatisme en het anti-liberalisme werden in de jaren dertig de centrale elementen van de politieke doctrine van de Federatie van Kringen, die hiermee tegemoet kwam aan de frustraties van de kleine burgerij. De Federatie was, na het reactionaire katholicisme en de katholieke jongerenbeweging het voornaamste steunpunt van de kritiek van de democratie.

3. De christelijke arbeidersbeweging.

Ook bij de christelijke arbeidersbeweging vond het anti-liberalisme, meer dan in jaren twintig, weerklank.

De positie van het ACV/W was moeilijk omdat zij zich moest legitimeren tegenover twee groepen. Zij was een katholieke beweging voor de arbeiders om het socialisme te bestrijden. ACV/W dienden anderzijds trouw te blijven aan de christelijke beginselen en te ijveren voor de opbouw van een christelijke sociale en politieke orde. Zoals we al aantoonde waren sommigen, zoals Edmond Rubbens, geen principiële verdedigers van de liberale democratie. Zij huldigden een organische maatschappijopvatting. De christelijke arbeidersbeweging moest ook de steun van de arbeiders verwerven en tegenover hen geloofwaardig blijven. Zij kon dus, mede door de socialistische concurrentie, niet pleiten voor een autoritaire corporatieve staat. Het ACW en het ACV zetten zich af tegen een integraal politiek corporatisme. Maar deze "dubbele loyauteit", en de druk van de andere groepen binnen de katholieke partij waren vaak oorzaak van dubbelzinnige standpunten, zoals bleek op het ACW-congres van 1933 over de staatshervorming.

Edmond Rubbens nam het ontstaan van dictaturen in verschillende Europese landen en van autoritaire ideeën in het algemeen als

113. *Ibidem*, p. 42-44. E. GERARD, *De katholieke partij...* p. 371. Marcel Vercruysse (°1910) Advocaat en na de Tweede Wereldoorlog stafhouder van de balie van het Brusselse hof van Beroep. Vercruysse was de bezieler van de *Equipes Universitaires*, een van de pijlers van de *Centrale Politique de Jeunesse*, de organisatie achter *L'Esprit Nouveau*. Vercruysse werd achtereenvolgens secretaris-generaal en voorzitter van de centrale.

uitgangspunt voor zijn referaat. De aanleiding voor het succes van wat Rubbens de "nieuwe gedachtenstromingen" noemde waren het liberalisme dat een ongebreidelde vrijheid proclameerde en het socialisme dat de klassenstrijd aanwakkerde. Rubbens ging aan de hand van de katholieke staatsleer na welke houding het ACW tegenover deze ideologieën moest aannemen. Hoewel Rubbens nog bewondering had voor de *Duce* vond hij een dictatuur in België niet gewenst. Ons land kende niet dezelfde chaotische toestand als Italië en de Belgen waren traditioneel aan hun vrijheid gehecht. Bovendien was een dictatuur nadelig voor de arbeiders, dat had het Italiaanse voorbeeld duidelijk gemaakt. Dat was ook logisch:

"Het is trouwens fataal dat groepen zonder medezeggenschap door het staatsbestuur worden verwaarloosd".¹¹⁴

Niet alleen een dictatuur was negatief voor de arbeiders, de critici van het parlementaire systeem viseerden meestal ook de verworvenheden van de werknemers:

"Veel verwijten spruiten niet voort uit een onpartijdige beoordeeling der toestanden en met den wensch om de vertegenwoordiging van de Natie werkelijk te geneezen en tot grooter volmaaktheid en grooter vruchtbaarheid te drijven, maar wel vaak uit partijdige en kleinzeerige beweegredenen, uit reactionaire gezindheid, uit onsociale of heerszuchtige ingeving, die met het algemeen belang niets te maken hebben".¹¹⁵

De inzet van de discussie over de staatshervorming ontging Rubbens niet, maar zijn anti-liberalisme bracht hem ertoe om de filosofische basis van de democratie in vraag te stellen. De burgerlijke vrijheden werden niet alleen misbruikt, de liberale vrijheidsgedachte kon nooit het uitgangspunt vormen voor een doctrine over de staat:

"Het is gebleken dat de menschen niet zijn zooals de liberale idealisten ze droomden. De menschen moeten geleid worden en hoe moeilijker en hoe gevaarlijker de tijden zijn, hoe krachtiger het staatsbewind moet kunnen

114. *XIe congres van het Algemeen Christen Werkersverbond van België. Gent 11-12 november 1933. Programma en verslagen*. Kortrijk, s.d., p. 74-80.

115. *Ibidem*, p. 86.

optreden voor het algemeen welzijn".¹¹⁶

Rubbens stond met dergelijke opties niet alleen. In besloten kring werden de zaken soms nog scherper gesteld. De ACV-raad besprak in november 1933 de staats hervorming. Antoon Wolfs meende dat een dictatuur onvermijdelijk was. Principiële bezwaren tegen een autoritair regime had hij niet.

"Wanneer hij (de verslaggever bedoelt Wolfs) te kiezen heeft tusschen eene diktatuur tegen ons of een andere waar wij het hooge woord in voeren verkiest hij de laatste".¹¹⁷

De liberale staat was ten dode opgeschreven en de katholieken hadden geen enkele reden om daarover te treuren:

"Wij moeten echter voorzichtig zijn met het vrijheidsbeginsel dat allerminst van katholieke oorsprong is, wanneer wij ons daarbij hebben neergelegd is het uit opportuniteit. Ons standpunt nu moet duidelijk zijn: wij willen een hervorming van den Staat in katholieken zin. De manier waarop wij dat zullen trachten te verwezenlijken bespreken wij onder ons".¹¹⁸

Wolfs werd op de vergadering niet tegengesproken, alleen pater Jozef Arendt vond dat hij het gevaar voor een dictatuur overschatte.¹¹⁹

Vergeleken met Wolfs was Rubbens gematigd. De concrete hervormingen die hij voorstelde waren bedoeld om de invloed van het parlement terug te schroeven ten gunste van het executief (beperking van het amenderings-en interpellatierecht, institutionalisering van de

116. *Ibidem*, p. 82.

117. "ACV-raadsvergadering van 7 november 1933" p. 1. KADOC, *Archief ACV-Nationaal*. (Niet geklasseerd). Antoon Wolfs was secretaris van de centrale der openbare diensten. Hij behoorde tot de rechtervleugel van het ACV en leunde aan bij het Vlaams-nationalisme.

118. *Ibidem*, loc. cit.

119. *Ibidem*, p. 2. Jozef Arendt s.i. (1885-1952) was burgerlijk ingenieur en licentiaat in de politieke en administratieve wetenschappen. Hij was voor de Eerste Wereldoorlog medewerker van pater Rutten en in de jaren dertig leidde hij de studiedienst van het ACV. Hij was een zeer invloedrijk figuur. De inhoudelijke invulling van de corporatieve doctrine was vooral zijn werk.

volmachten met een betere parlementaire controle). Een Raad van State met adviserende bevoegdheid zou bijdragen tot een verbetering van de kwaliteit van de wetten. Rubbens kwam met zijn hervormingsvoorstellen soms in conservatief vaarwater. Hij onderschreef bv. het bezwaar dat het parlement een instrument was geworden om geld uit te geven i.p.v. een rem op de fiscale druk. Rubbens was er dan ook voorstander van om het initiatiefrecht van de parlementairen te beperken als een voorstel financiële implicaties had.¹²⁰

Voor het overige waren zijn ideeën weinig innoverend. Hij pleitte voor familiestemrecht en beschouwde een vage vorm van corporatisme vooral als een middel om de uitvoerende macht te verlossen van een aantal taken.¹²¹

Bij Rubbens' Waalse collega Paul Tschoffen kreeg het corporatisme een grotere betekenis. De Senaat moest vervangen worden door een corporatieve kamer. De koning mocht autonoom nog een aantal senatoren aanduiden.¹²²

Het minste wat van dit programma kan gezegd worden is dat het aanleiding geeft tot verwarring. Enerzijds werd een dictatuur verworpen en leefde het bewustzijn dat de reactionaire plannen de macht van de arbeidersklasse zouden verzwakken. Anderzijds werd gedeeltelijk tegemoet gekomen aan de conservatieve kritiek op het parlement. Bovendien – en dat was veel gevaarlijker – werden de fundamente van het liberale staatsbestel geïsoleerd en elementen van de organische maatschappijvisie (familiestemrecht en corporatieve senaat) als alternatief naar voren geschoven.

De christelijke arbeidersbeweging zette zich echter hoe langer hoe meer af tegen het autoritaire politieke corporatisme. Er werd sterk de nadruk op gelegd dat het eigen corporatieve programma geenszins verwant was met het autoritaire corporatisme en dat het geen afbreuk

120. *XIe Congres...*, p. 84, 87-88.

121. *Ibidem*, p. 89 en 92.

122. *Ibidem*, p. 121-127. Paul Tschoffen (1878-1961) was advocaat en militieerde in de Luikse christen-democratie. Volksvertegenwoordiger van 1919 tot 1922. Senator van 1924-1936. Tschoffen was meermaals minister: Nijverheid en Arbeid (1924-1925); Justitie (mei-december 1925); Koloniën (oktober-december 1929 en mei 1934-november 1934).

deed aan de parlementaire democratie. De dubbelzinnigheid verdween echter nooit volledig.

Organische versus liberale democratie.

Op de sociale week van 1934 werd de totalitaire staat bestudeerd. In zijn openingsrede verwierp pater Rutten het totalitarisme vanuit de katholieke leer. De mens had een Goddelijke bestemming, het was volkomen verkeerd hem te onderwerpen aan de staat. De staat was een middel om die Goddelijke bestemming te bereiken. Dit betekende niet dat de parlementaire democratie zoals ze toen bestond ideaal was. Hervormingen waren nodig om het gevaar van een dictatuur af te wenden. Bij die aanpassingen was de katholieke staatsleer die gebaseerd was op de organische maatschappijopvatting de leidraad. De staat moest bepaalde taken op sociaal-economisch vlak delegeren naar de corporaties.¹²³

Hendrik Heyman, een van de boegbeelden van de christelijke arbeidersbeweging ging nader in op de organische maatschappijvisie.¹²⁴ In de katholieke politieke doctrine stonden de "intermediaire lichamen": familie, gemeente en corporatie centraal. Daarmee onderscheidden de katholieken zich van de liberalen die het individu rechtstreeks tegenover de staat stelden en de drijvende kracht geweest waren achter de afschaffing van de corporaties na de Franse Revolutie. Ook het socialistisch etatisme was onverenigbaar met de katholieke

123. E.P. RUTTEN, "De stand van het vraagstuk" in, *De standsorganisatie der Werklieden in den Staat. Volledig verslag der XXIe Vlaamsche Sociale Week*. Kortrijk, 1934, p. 11-19, p. 16-17. Pater Georges Rutten (1875-1952) was de grondlegger van de christelijke vakbeweging in ons land. Hij hield zich na de Eerste Wereldoorlog vooral bezig met de financiën en de pers van de christelijke arbeidersbeweging. Van 1921 tot 1946 was hij ook senator. Politiek werd belangrijker dan de vakbeweging, maar dat neemt niet weg dat hij regelmatig optrad als spreker op Sociale Weken en doctrinaire artikelen schreef. Hij was een soort *éminence grise*, die op cruciale ogenblikken, zoals bv. bij de toetreding van het ACV tot de Unie van Hand- en Geestesarbeiders nog een doorslaggevende rol speelde.

124. Hendrik Heyman (1879-1958). Onderwijzer. ACV-voorzitter van 1913 tot 1920. Voorzitter van het ACW van 1923 tot 1927 en van 1934 tot 1946. Volksvertegenwoordiger van 1919 tot 1958. Minister van Nijverheid, Arbeid en Sociale Voorzorg (1927-1932).

politieke doctrine. Het subsidiariteitsbeginsel schreef immers voor dat de staat zoveel mogelijk taken moest delegeren naar de intermediaire organen. Vanuit die optiek werd het totalitarisme verworpen. De totalitaire staat onderwierp alle organisaties en individuen aan zijn wil. De Duitse ervaring leerde bovendien dat zelfs de Kerk niet veilig was in een dictatuur. Vooral haar organisaties werden geviseerd. Dat was voor de christelijke arbeidersbeweging onaanvaardbaar. Katholieke arbeidersverenigingen waren immers nodig om: “ons volk katholiek te houden of opnieuw katholiek te maken”.¹²⁵

Heyman liet er geen twijfel over bestaan dat een dictatuur of een autoritaire staat verwerpelijk waren. Zijn opmerking dat hij Mussolini's “*persoonlijke hoedanigheden*” apprecieerde doet aan deze vaststelling nauwelijks afbreuk. Bij nader toezien blijkt echter dat Heyman de totalitaire staat niet zozeer afwees omdat de arbeidersklasse sociaal en politiek geminoriseerd werd, wel omdat de christelijke arbeidersorganisaties hun apostolische missie niet konden voortzetten. Hij wees ook de reactionaire plannen van staats hervorming af, maar weer beriep hij zich op katholieke waarden en niet op het belang van de arbeiders:

“Wij zullen ons wel wachten te loochenen dat in de opvattingen van de totalitaire regiemmen geen ideaal steekt, wanneer zij betrachten de spirituele waarden in het leven van den enkeling en de natie in te schakelen. Wij juichen die opvatting toe. Maar, ..., men loopt gemakkelijk van de klaveren naar de biezen. Sommige katholieken, ook in dit land en soms in eigen rangen, zijn bereid van de klaveren naar de biezen te loopen om zich in den wedloop voor ‘L’Etat fort’ niet te laten voorbijsnellen. Zij zijn tot toegevingen bereid die de ‘eeuwenoude en reële katholieke waarden omverwerpen’. Wij moeten tegen die dwaling ernstig waarschuwen”.¹²⁶

De Leuvense moraaltheoloog kanunnik A. Janssen vulde de staats hervorming concreter in. Hij zette zich af tegen de reactionaire

125. H. HEYMAN, “De organische grondslagen der maatschappij: familie, beroep, stand” in, *De Standsorganisatie...*, p. 20-47, p. 43-46.

126. *Ibidem*, p. 44-45.

nostalgie naar de standenmaatschappij van het Ancien Régime.¹²⁷ Staatscorporatisme zoals in Italië was evenmin het na te volgen voorbeeld. De corporaties werden daar in het leven geroepen door de staat, terwijl het volgens de katholieke leer natuurlijke bestanddelen van de maatschappij waren. Bovendien stonden deze corporaties volledig ten dienste van de fascistische partij.¹²⁸

Janssen pleitte ervoor sociaal-economische bevoegdheden van de staat te delegeren naar de corporaties. Zijn hervorming had een democratisch karakter want aan het parlementaire systeem mocht niet geraakt worden.¹²⁹

Niettemin tastte Janssens “corporatieve staat” de prerogatieven van het parlement aan en zwakte de effecten van het EAS af. De corporaties, paritaire organen met vertegenwoordigers van patroons en vakbonden, zouden voor hun sector reglementerend kunnen optreden onder toezicht van de staat, hoeder van het algemeen belang. Op die manier werden beslissingen in de sociaal-economische sfeer onttrokken aan de politieke strijd en, meer nog, aan de overheersing van één enkele groep:

“In de huidige staatsinrichting is er om zoo te zeggen altijd een groep, die, omdat zij de sterkste in getal is, de macht in handen heeft en daarom ook feitelijk het maatschappelijk leven naar goeddunken regelt en beheerscht”.

De corporaties zouden het economisch leven kunnen organiseren zonder te vervallen in een staatsgeleide economie.¹³⁰ Ook voor de christelijke arbeidersbeweging was het corporatisme een strategie om staatsinterventie in het economisch leven tegen te gaan. Maar in tegenstelling tot de plannen van de conservatieven werden de vakbonden er in de visie van het ACW/V beter van. De corporaties zouden immers het sociaal en het economisch leven kunnen reglementeren.

127. Z.E.H. JANSSEN, “De rol van den stand en van het georganiseerd beroep in den staat” in, *Ibidem*, p. 159-189, p. 166. Arthur Janssen (1886-1979) Dr. in de Theologie. Hoogleraar moraalfilosofie, moraaltheologie en natuurrecht aan de Faculteit Godgeleerdheid van de Leuvense universiteit.

128. *Ibidem*, p. 171.

129. *Ibidem*, p. 177.

130. *Ibidem*, p. 172-173.

Daarbij stonden vakbonden op gelijke voet met de patroons. Zo zou de vakbeweging bij het politieke besluitvormingsproces betrokken worden. Dit stond in schril contrast met de plannen van de reactionaire katholieken die er precies op uit waren de arbeidersbeweging elke politieke en sociale invloed te ontzeggen. ACV en ACW zetten de gevaren van deze vorm van corporatisme goed in de verf om zo identificatie met de eigen doctrine te vermijden.

Geen corporatisme!

Politiek corporatisme werd door de christelijke arbeidersbeweging van in den beginne verworpen. August Cool argumenteerde bv. op de sociale week van 1933 dat een corporatief parlement het algemeen belang noodzakelijkerwijze uit het oog verloor. Voor staatscorporatisme zoals dat in Italië bestond was hij evenmin te vinden.¹³¹

Vanaf 1936 werd een systematische campagne gevoerd tegen het autoritaire politieke corporatisme. In 1936 manifesteerde de rechterzijde zich veelvuldig, met als meest markante uitingen de concentratieakkoorden Rex-VNV en KVV-VNV.¹³² Om niet alle geloofwaardigheid te verliezen tegenover de achterban werd de noodzaak voor de christelijke arbeidersbeweging om stelling te nemen tegen het autoritaire politieke corporatisme groter dan ooit. De start werd gegeven met twee artikels van Hendrik Heyman. De titels lieten aan duidelijkheid niets te wensen over: *Korporatisme of democratie* en *Waarom wij van het korporatisme niet willen*. Beide artikels waren bedoeld om de specifieke positie van het ACV af te lijnen, zowel tegenover de niet-katholieken als tegenover de geloofsgenoten.

Heyman wees het politiek corporatisme radikaal af. Om verwarring te vermijden was de term corporatisme zelfs taboe binnen de christelij-

131. A. COOL, "Beroepsorganisatie en hervorming van de staat" in *Het herstel der sociale orde. Volledig verslag der XXe Vlaamsche Sociale Week*. Kortrijk, 1933, p. 175-196; p. 186-189, 194. A. Cool (1903-1983). Secretaris van de christelijke mijncentrale. In 1932 werd hij algemeen secretaris van het ACV. In 1946 volgde hij voorzitter Henri Pauwels op.

132. E. WITTE- J. CRAEYBECKX- A. MEYNEN, *Politieke Geschiedenis van België van 1830 tot heden*. Antwerpen, 1990 (5e uitgave), p. 206-210.

ke arbeidersbeweging. Daar werd vanaf 1936 nog alleen over bedrijfs- of beroepsorganisatie gesproken.

Heyman voerde verschillende argumenten aan tegen het politiek corporatisme. De landen waar het corporatisme bestond (Portugal, Italië, Duitsland) waren niet de meest welvarende. De naties die niet aangetast waren door *de corporatieve ziekte* – de term is van Heyman – waren zowel economisch als sociaal verder ontwikkeld.¹³³ Er was een meer fundamenteel bezwaar tegen het politiek corporatisme. Het was een instrument om de arbeidersklasse te onderdrukken. Ditmaal wees Heyman zonder omwegen op het gevaar:

“Heden ten dage wil men hen (de arbeiders) onder voorwendsel van corporatisme, berooven van de syndicale vrijheid en van het algemeen stemrecht om in den Staat en in het bedrijf een autocratische regeering te vestigen. We willen er niet van”.¹³⁴

Toch voelde Heyman de noodzaak om zich in te dekken tegen de kritiek in eigen rangen dat de christelijke arbeidersbeweging de katholieke principes verloochende. Hij zette zich expliciet af tegen het liberalisme en het socialisme:

“Wij bewonderen de vrijheidsgedachte en wij zijn tegen het liberalisme, wij hebben den socialen geest en wij strijden tegen het socialisme”¹³⁵

begon Heyman zijn betoog. Hij legde er sterk de nadruk op dat de christelijke arbeidersbeweging de belangen van de werknemers behartigde maar nooit ten koste van de andere standen. De fiscale druk op de kleine burgerij mocht niet te hoog zijn en zij moesten ook kunnen genieten van de sociale wetgeving.

Heyman kwam impliciet tegemoet aan de conservatieve kritiek op het herverdelend effect van de sociale wetgeving.

133. H. HEYMAN, “Waarom wij van het corporatisme niet willen” in, *ACV-Blad*, november-december 1936, VIII, t. 2, nr. 4-5, p. 494-499; p. 495-496.

134. *Ibidem*, p. 497.

135. *Ibidem*, p. 494.

In het tweede programmatorisch artikel diepte Heyman zijn bezwaren tegen het politiek corporatisme uit. Hij stelde vast dat het autoritaire corporatisme in de eerste plaats de arbeidersklasse viseerde:

“Wij willen niet van korporatisme, omdat alle korporatisten die wij praktisch kennen gekant zijn tegen de vrijheid van vereeniging, tegen de vrijheid van gedachte, tegen de vrijheid der verdediging der rechtmatige belangen en dat onder voorwendsel van nationale belangen deze korporatisten in feite de diktatuur vestigen eener partij of eener belangengroep”.¹³⁶

Heyman hield vast aan de parlementaire democratie:

“... alle burgers moeten hunne vertegenwoordigers vrijelijk kiezen en geen enkele Regeering mag blijven duren of belangrijke wetten uitvaardigen, of nieuwe belastingen heffen zonder de toestemming van de meerderheid van de vertegenwoordigers van het volk”.¹³⁷

Hij wees erop dat de sociaal-economische resultaten in de VS en Groot-Brittannië, landen die trouw gebleven waren aan hun democratische traditie, beter waren dan die van de dictaturen. De argumentatie van de conservatieven die aanvoerden dat dictatoriale regimes noodzakelijk geworden waren omdat de democratie ernstige misstappen begaan had, overtuigde Heyman niet. Italië en Duitsland hadden nooit een sterk democratisch regime gekend.¹³⁸

De parlementaire democratie was niet volmaakt en hervormingen drongen zich op, maar ze moesten het democratisch kader respecteren. De bedrijfsorganisatie zoals het ACV die voorstond was zo'n hervormingsmaatregel. De staat zou taken afstoten en daardoor op de andere terreinen krachtadiger kunnen optreden.¹³⁹ Ook in dit artikel stelde Heyman zich behoedzaam op tegenover zijn katholieke geestesgenoten. Hij identificeerde zich niet met de liberale fundamenten van de democratie:

136. H. HEYMAN, “Korporatisme of democratie” in, *ACV-Blad*, februari 1937, IX, t. 1, nr. 2, p. 224-232; p. 230.

137. *Ibidem*, p. 231.

138. *Ibidem*, p. 230.

139. *Ibidem*, p. 231.

“... we verklaren van stonde af aan dat wij integraal alle democratische theorieën afwijzen en verwerpen die op eenigerlei wijze aanleunen bij de theorieën van Jean Jacques Rousseau en der revolutionairen van 1789”.¹⁴⁰

Dit anti-liberalisme dat behalve een anti-individualisme ook een anti-egalitarisme (Rousseau) was, zat in de jaren dertig diepgeworteld in de christelijke arbeidersbeweging. In feite viseerde het de grondslag van de democratie nl. de volkssoevereiniteit. Kanunnik Janssen bepaalde op de sociale week van 1935 het standpunt van de christelijke arbeidersbeweging tegenover het liberalisme en de “revolutie van rechts”. Hij zette zich – wat bijna vanzelfsprekend geworden was – af tegen een dictatoriaal regime. Niet omdat het in se slecht was. Een dictatuur kon heilzaam zijn, zelfs noodzakelijk, als de invoering ervan een voorwaarde was voor het vrijwaren van het algemeen belang.¹⁴¹ De vraag blijft welke belangengroep in een dictatuur precies bepaalt wat het algemeen belang vereist. In de redenering van Janssen ontbreekt een analyse van de reële politieke machtsverhoudingen. Hij wees de dictatuur niet af omdat de rechten van de lagere sociale groepen miskend worden. Hij steunde op pragmatische overwegingen en op principiële die alleen religieus geïnspireerd waren. Een “goede” dictator vinden die niet voor de verleiding van machtsoverschrijding zou bezwijken, was moeilijk. De dictatuur mocht nog zo streng zijn, er was altijd een grens die nooit mocht overschreden worden: de vrijheid van godsdienst en kerk.¹⁴²

De christelijke arbeidersbeweging was ook geen principiële aanhanger van de parlementaire democratie. De volkssoevereiniteit was niet het belangrijkste politieke ordeningsbeginsel zoals in het liberalisme. Voor Janssen kwam het gezag van God en niet van de mens. De

140. *Ibidem*, p. 224.

141. A. JANSSEN, “Vrijheid, liberalisme en revolutie van rechts” in, *Hedendaagsche Vraagstukken. Volledig verslag der XXIIIe Vlaamsche Sociale Week. 1935*. Kortrijk, s.d., p. 156-194; p. 187, 192.

142. *Ibidem*, p. 188.

volkssoevereiniteit aanvaardde hij als middel om de gezagsdragers aan te duiden.¹⁴³

Die beperkte interpretatie van de volkssoevereiniteit had verregaande consequenties. Aangezien God de bron was van alle gezag, mocht niet geraakt worden aan de door God gewilde orde. Hierdoor werd het meerderheidsbeginsel op losse schroeven gezet. Al bestond er een parlementaire meerderheid, zij moest altijd rekening houden met bepaalde christelijke basisprincipes. Hier ligt het fundamentele verschil met de sociaal-democratie, die het meerderheidsbeginsel tot het hare had gemaakt. Zelfs al was er een parlementaire meerderheid, dan nog zou er in de ogen van de christen-democratie niet aan het kapitalisme mogen geraakt worden, zelfs niet aan de belangen van de andere sociale klassen. Klassensamenwerking en privé-bezit van de produktie-middelen maakten zonder de minste twijfel deel uit van de "door God gewilde orde".

Janssen hekelde in zijn referaat overigens expliciet het meerderheidsbeginsel omdat het de almacht van *de helft plus één* installeerde:

"Dat neemt echter niet weg dat het een zwakke kant en onvolmaaktheid is in de democratische opvatting dat door de helft plus één kan beslist worden of een maatregel noodig is of niet voor het algemeen welzijn. Beslist de meerderheid de minderheid te onderdrukken, dan moet deze het zich maar laten welgevalen en dan kan zij zich hoogstens vleien met de hoop dat zij misschien ook wel eens aan de beurt zal komen".¹⁴⁴

Deze kritiek is verwant met die van de conservatieve katholieken op de "macht van het getal". Het tweede nadeel van de volkssoevereiniteit was het electoralisme. Onder druk van hun achterban, verdedigden de verkozenen alleen de belangen van hun groep en miskenden het algemeen belang. Het systeem verzwakte daardoor en machtige belangengroepen zoals het financieelkapitaal kregen ruimte om de regering onder druk te zetten.¹⁴⁵ Ook deze stellingname was niet onschuldig. Janssen huldigde een instrumentele staatsopvatting. Hij

143. *Ibidem*, p. 176.

144. *Ibidem*, p. 176-177.

145. *Ibidem*, p. 177.

beschouwde de politieke overmacht van het financieelkapitaal als het resultaat van directe politieke druk en zag niet dat het structureel economisch overwicht van de banken ervoor zorgde dat ze konden wegen op het politieke besluitvormingsproces. Weer gaf de christelijke arbeidersbeweging toe aan de conservatieve bezwaren tegen het parlementaire systeem en de partijen. De conservatieven viseerden de arbeiderspartijen wanneer ze stelden dat in het parlement alleen groepsbelangen aan bod kwamen.

De deficiënte analyse van de dictatuur en de autoritaire staat vindt men terug bij de meeste leiders van ACW en ACV. Daardoor krijgt hun afwijzing van het autoritaire corporatisme een ambig karakter. Dat was bv. het geval bij August Cool. Hij wees staatscorporatisme, dictatuur en corporatieve staat van de hand. De schuldigen voor het ontstaan van de dictaturen waren de socialisten:

“Men verlieze echter niet uit het oog dat niet het corporatisme geleid heeft tot de dictatuur in Italië, in Oostenrijk en in Duitsland. Maar wel zekere dwalingen begaan door de leiders der democratische partijen en voornamelijk door de socialistische”.¹⁴⁶

Hij concipieerde het autoritarisme niet als een instrument van sociale beheersing van de arbeidersklasse.

In ACV-publicaties werd deze band in een aantal gevallen wel gelegd. In het derde handboek voor syndicale actie, dat bedoeld was voor de militanten, wees J. Arendt zonder omwegen op de gevaren van het autoritaire corporatisme:

“Zoo bestaat er een zeker korporatisme dat aan de werkende klas het wapen van het algemeen stemrecht wil ontnemen en haar in een minderwaardigen toestand brengen in de bedrijfsorganismen, beheerscht door van regeeringswege opgedrongen leiders of door groote kapitalistische organisaties.”

146. A. COOL, “De Vrijmaking van den Arbeid van de financiële dictatuur en de organisatie der bedrijven” in, *Aanpassing en Vernieuwing. Volledig verslag der XXIIIe Vlaamsche sociale week. Leuven. 1936.* Kortrijk, s.d., p. 143-163; p. 152-153.

Arendt liet er zelfs geen twijfel over bestaan dat de protagonisten van het autoritaire corporatisme bij de katholieke rechterzijde te vinden waren, bij dezelfde groep die de autonomie van de christelijke arbeidersbeweging binnen de katholieke partij contesteerde en de verdediging van de werknemersbelangen daar wilde overlaten aan de burgerij. De ambities van deze fractie gingen nog verder:

“We zijn overtuigd dat de burgerlijke reactie in een nabije toekomst meer en meer trachten zal een soort corporatisme te vestigen naar Italiaans of Duitsch model”.¹⁴⁷

Het staatscorporatisme dat bepaalde conservatieven, in navolging van Mussolini verdedigden was bedoeld om de vakbeweging te onderwerpen aan staat en corporatie. De middenstanders die het corporatisme propageerden beschouwden het eveneens als een bescherming tegen de vakbeweging stelde Arendt.¹⁴⁸

Het ACW en het ACV waren gekant tegen het autoritaire politieke corporatisme, zowel in de vorm van staatscorporatisme als van een corporatieve staat. Zowel de buitenlandse experimenten als de reactionaire plannen die in België door autoritaire bewegingen en publicisten werden gemaakt, werden van de hand gewezen. In het programma van het ACW werd het politiek corporatisme expliciet verworpen. Het corporatisme moest gestalte krijgen in het kader van de parlementaire democratie.¹⁴⁹ Niettemin bleven er in de analyse van het ACV/W raakpunten bestaan met de kritiek van de protagonisten van het politiek corporatisme. ACV en ACW waren geen principiële verdedigers van het parlementaire regime. Er bestond een anti-liberale onderstroom, die de fundamenteën van de democratie nl. de volkssoevereiniteit, het meerderheidsbeginsel, het individualisme en het egalitarisme contesteerden. Niet de parlementaire democratie, wel de

147. J. ARENDT, *Handboek voor syndicale actie nr. 3*. Brussel, 1936, p. 16-17.

148. “Waarom en hoe wij de christelijke syndicaten willen” in, *ACV-Blad*, maart-april 1940, XII, 3-4, p. 201-232; p. 205-206, 218-219.

149. R. DE MAN, “Het sociaal-economisch programma van het ACW” in, *XIIIe Congres van het ACW van België. Luik, 9-10 november 1935. Verslag*. Brussel, 1935, p. 64-74.

christelijke orde op organisch-corporatieve basis, was de ultieme doelstelling van deze stroming.

Bovendien volgde de christelijke arbeidersbeweging ten dele de conservatieve kritiek op het parlement. Hervormingsvoorstellen in de richting van een beperking van het initiatief- en amenderingsrecht als daar extra uitgaven aan verbonden waren, onderschreven impliciet de stelling van de conservatieven dat het parlement een bron van verspilling van staatsgelden was. Zelfs op het ACW-congres van 1939 werd nog gesteld dat het parlement in de eerste plaats moest toezien op de beperking van de staatsuitgaven.¹⁵⁰ Hiermee werd de hervormende rol van de volksvertegenwoordiging naar het tweede plan verschoven. Overigens kon vanuit een katholiek standpunt nooit de socialistische strategie onderschreven worden om een parlementaire meerderheid te verwerven en zo de socialistische beginselen in de praktijk te brengen. De rechten van de andere klassen mochten nooit miskend worden. Ook voor de christelijke arbeidersbeweging was dit het sluitstuk van de katholieke sociale en politieke doctrine.

Behalve door de eigen ideologische predisposities werd de kritiek op het politiek liberalisme gevoed door de spanningen die binnen de katholieke wereld bestonden tussen conservatieven en de christelijke arbeidersbeweging. Dit conflict zette het ACW ertoe aan om haar katholieke specificiteit sterk te onderlijnen, o.m. door zich af te zetten tegen het liberalisme en het socialisme.

De ambigue houding van de christelijke arbeidersbeweging tegenover de democratie doet echter geen afbreuk aan de vaststelling dat er nog een hemelsbreed verschil bestond tussen de reactionaire katholieken die van het politiek corporatisme de kern van hun politiek programma gemaakt hadden en de christelijke arbeidersbeweging die staatscorporatisme en een corporatieve staat afwees. Toch droeg de katholieke arbeidersbeweging met haar anti-liberalisme bij tot de ideologische ondermijning van de parlementaire democratie.

150. *XVIe congres van het ACW. Bergen 15-17 september 1939*. Brussel, 1939, p. 73.

Ook in de liberale en de socialistische partij waren krachten aanwezig die het parlementaire systeem geen warm hart toedroegen.

4. De BWP: het demanistisch socialistisch corporatisme, vertrekpunt van een demokratiekritiek.

Binnen de socialistische arbeidersbeweging was de afwijzing van het politiek corporatisme en de verdediging van de democratie de hoofdstroming. Toch had het anti-liberalisme er wortel geschoten. Bij De Man was dat het meest uitgesproken.

De traditionele visie over De Mans staatsopvatting benadrukt de negatieve ervaring die hij had opgedaan in de regering Van Zeeland. Zijn pleidooi voor een autoritaire democratie vanaf 1938 zou er het rechtstreekse gevolg van zijn geweest.¹⁵¹ Andere onderzoekers leggen andere accenten. Voor Zeev Sternhell maakte het politiek autoritarisme integrerend deel uit van het planisme:

“Car dans le planisme, l'essentiel n'est pas la rationalisation de l'économie nationale, mais bien l'embrigadement de toutes les classes sociales dans les cadres d'un Etat fort libéré des entraves de la démocratie”.¹⁵²

Zelfs minder radikale auteurs geven aan dat de kiemen van het anti-parlementarisme al in het Plan en zeker in de Stellingen van Pontigny te vinden waren.¹⁵³

In 1933 en 1934 was het politiek programma van De Man nog vaag. In het Plan werd voorgesteld de Senaat af te schaffen en de Kamer te laten bijstaan door gespecialiseerde raden van specialisten ('erkende bevoegdheid') die voor een deel buiten het parlement konden gezocht worden. Hoe dat precies in zijn werk zou gaan werd niet

151. M. CLAEYS-VAN HAEGENDOREN, *Hendrik De Man. Biografie*. Antwerpen-Utrecht, 1972, p. 263. M. CLAEYS-VAN HAEGENDOREN, *25 Jaar Belgisch socialisme. Evolutie van de verhouding van de Belgische Werkliedenpartij tot de parlementaire democratie in België van 1914 tot 1940*. Antwerpen- Leuven- Brussel- Gent- Kortrijk, 1967, p. 318, p. 399-400.

152. Z. STERNHELL, *Ni droite ni gauche. L'idéologie fasciste en France*. Bruxelles, 1987, p. 251.

153. D. PELS, "Hendrik De Man and the ideology of planism" in, *International Review of Social History*, 1987, XXXII, p. 206-229; p. 224-225.

gespecificeerd. De Man voorzag ook een Economische Raad die een sleutelrol zou spelen. De genationaliseerde sectoren werden bestuurd door commissariaten. De Economische Raad die aangeduid werd door het parlement moest die commissariaten controleren en het parlement adviseren. Hoe die Economische Raad zou samengesteld zijn werd niet gespecificeerd.¹⁵⁴ Het enige waar De Man geen twijfel liet over bestaan was dat het EAS de basis bleef van het politieke systeem. Zelfs met die garantie is het duidelijk dat De Man het traditionele parlementaire systeem op de helling zette. Het Plan zou doorgevoerd worden door speciale organen, de commissariaten, die uitgebreide volmachten kregen van het parlement. Een tweede element dat in het Plan nog vaag werd omschreven “als organismen die door hem (het parlement) met de leiding van de volkshuishouding belast worden”¹⁵⁵ was het corporatisme, dat in de Stellingen van Pontigny een centrale plaats kreeg. Om bureaucratie en etatisme te bestrijden:

“... moet de nieuwe economische staat tot stand komen in vormen die verschillen van deze van de oude politieke staat: zelfstandige corporatieve organisatie der genationaliseerde of door de staat gecontroleerde ondernemingen; deparlementarisering van de controlewijzen, noodzakelijke herziening van de leer der machten, enz...”

In Pontigny nam De Man uitdrukkelijk afstand van het politieke liberalisme:

“In plaats van de klassieke leer der burgerlijke democratie, die niet meer in overeenstemming is met de huidige werkelijkheid dient men een nieuwe leer te stellen, gegrondvest op een verschillende opvatting van de scheiding der machten: de uitvoerende macht regeert, de vertegenwoordigende lichamen controleren.”

Hoewel in het Plan het EAS nog onaantastbaar verklaard werd deed De Man er nu afbreuk aan:

154. Tekst van het Plan bij: P. FRANTZEN, “Het Planisme”, in, *Hendrik De Man. Persoon en ideeën*. Antwerpen-Amsterdam, 6 delen, Deel 4, p. 289-295; p. 292-293.

155. *Ibidem*, p. 295.

“Evenzo zullen in de schoot van de zich vormende nieuwe economische staat de vertegenwoordigende, d.w.z. op de uitoefening van het persoonlijk stemrecht gevestigde instellingen nog enkel kijk- en controlerecht bezitten, de uitoefening van het recht tot beheren zal berusten op de overdracht van bevoegdheden door de uitvoerende macht en op controle door de vertegenwoordigers der corporatieve belangen”.¹⁵⁶

Het ligt voor de hand dat deze voorstellen tegemoet kwamen aan de critici van het parlementaire systeem. De Man voorzag een overdracht van bevoegdheden van het parlement naar de corporatieve organen, dezelfde techniek werd gepropageerd door de conservatieven die de politieke macht van de arbeidersklasse wilden reduceren. De Mans corporatisme was daarenboven erg vaag. In een brochure uit 1934 ging hij nader in op het concept maar over de concrete invulling ervan wordt men nauwelijks wijzer.¹⁵⁷ Rekening houdend met De Mans algemene opstelling die impliceerde dat de arbeidersklasse afzag van haar aspiraties om de politieke alleenheerschappij uit te oefenen lijkt het voor de hand te liggen dat het corporatisme ook aan de andere maatschappelijke groepen, met name de kleine burgerij, medezeggenschap over de economische politiek zou geven. Het is alleszins merkwaardig dat ook de genationaliseerde sectoren onder corporatief beheer geplaatst werden. De Man kwam hoe dan ook met zijn vaag corporatisme en zijn visie op het parlementarisme ten dele tegemoet aan de conservatieve visie.

Paul Henri Spaak was minder dubbelzinnig dan De Man. In 1933, in zijn radicaal linkse periode was hij al uitgesproken anti-parlementair. De burgerij had de democratie al lang laten varen, zo betoogde hij omdat ze de socialisten politieke macht had opgeleverd. De BWP lag nog een lengte achter en verdedigde nog altijd de parlementaire democratie. De partij zou er beter aan doen de anti-parlementaire stroming te kanaliseren:

“Nous avons de bonnes raisons d’attaquer le parlementarisme actuel en Belgique avec ses deux chambres élues au suffrage universel. Je pense

156. *Ibidem*, p. 314 (10de stelling).

157. H. DE MAN, *Corporatisme et socialisme*, Paris-Bruxelles, 1935.

qu'il faudrait préconiser un système comprenant deux chambres l'une corporative, l'autre elue au suffrage universel".¹⁵⁸

Deze corporatieve reorganisatie was verwant met de ideeën van de reactionaire katholieken en stuitte op verzet van Isabelle Blume en van Achille Delattre.¹⁵⁹ Hij wees op de gelijkenis met de voorstellen van de Federatie van Kringen:

"Faites attention à ne pas emboîter le pas au Crokaert et autres qui veulent donner à la haute bourgeoisie le même poids qu'à la classe ouvrière".¹⁶⁰

Spaaks verklaring werpt een ander licht op zijn latere evolutie. De breuk van zijn bekering tot het "socialisme national" was niet zo groot als tot nu toe werd aangenomen. Hij pleitte in 1933 (nog voor het Plan van de Arbeid goedgekeurd werd) niet alleen voor een verregaande vorm van staats Hervorming, hij vond dat de BWP zich ook tot de middenklasse moest richten, twee elementen die terugkeren in het "*socialisme national*".¹⁶¹

De Man had begrip voor de kritiek op het parlementaire stelsel. Hij ging ervan uit dat de critici niet altijd handelden uit reactionaire ingesteldheid. Het parlement was in diskrediet geraakt omdat het onderworpen was aan de geldmachten.¹⁶² De Man kwam weer dicht in de buurt van Crokaert, hoewel hij benadrukte dat de hervorming van

158. "Séance du Bureau du conseil général et comité d'action 28 septembre 1933", p. 437. AMSAB-Gent *Archief BWP-Bureau en Algemene Raad*, 1933/8 Fiche 140.

159. Isabelle Blume (1892-1975). Volksvertegenwoordiger van 1936 tot 1954. Leidde de vrouwenbeweging en behoorde tot de linkervleugel van de partij. "Séance du Comité d'Action et du Bureau et du Conseil général 5 octobre 1933", p. 443. *Ibidem*.

160. *Ibidem*, p. 444. Achille Delattre (1879-1964). Mijnwerker, vakbondssecretaris en nationaal secretaris van de socialistische mijncentrale. Volksvertegenwoordiger voor Henegouwen (1919-1921) en voor Mons van 1921 tot 1954. Minister van Arbeid van 1935 tot 1939. Na de Tweede Wereldoorlog minister van de Brandstof en de Energie (maart 1947-november 1948). In 1945 werd Delattre minister van Staat.

161. "Séance du bureau...", p. 436. P.H. SPAAK-H. DE MAN, *Pour un socialisme nouveau*. Paris-Bruxelles, 1937, p. 11-15.

162. "Séance du conseil général et du comité national et de la commission syndicale du 15 novembre 1933", p. 500 AMSAB-Gent, *Archief BWP-Bureau en Algemene Raad* 1933/10 Fiche 142.

de staat niet mocht leiden tot een versterking van de macht van de kapitalisten zoals onder het fascisme het geval was, maar integendeel de democratie meer slagkracht diende te geven.¹⁶³

De Man evolueerde meer en meer in autoritaire richting. Het tijdschrift *Leiding* was de spreekbuis voor zijn vernieuwende politieke concepten. Hij schreef het mislukken van het Planisme volledig op rekening van het uitblijven van diepgaande politieke structurenhervormingen. Het regime verkeerde in een ernstige crisis en daar moest krachtig op gereageerd worden.¹⁶⁴ Zijn voorstellen lieten nu niets meer aan duidelijkheid te wensen over. Hij stapte af van essentiële elementen van het parlementaire stelsel. De Man was voorstander van legislatuurregeringen en een referendum over vraagstukken die betrekking hadden op de grondwet of op de inrichting van het parlement. Het bicameralisme moest verdwijnen en plaats maken voor een beperkte vorm van politiek corporatisme. Een corporatieve organisatie zou toelaten de raadpleging van de belangengroepen op een geordende wijze te laten verlopen zodat alle groepen aan bod kwamen. Een Economische Raad in plaats van een Senaat was een mogelijke oplossing.¹⁶⁵ Bevoegdheden en wijze van samenstelling van die Raad bleven in het vage.

De politieke ideeën van De Man en ook van Spaak vormden een bedreiging voor de democratie. De Man geloofde niet dat het parlementaire systeem en het EAS een instrument van sociale verandering was en zag meer heil in het corporatisme dat nooit concreet werd ingevuld. Niettemin leverde hij daarmee een bijdrage aan het ideologisch offensief tegen de democratie. Het geeft te denken dat De Man in De Becker een medestander zag voor de verwezenlijking van het Plan.¹⁶⁶ Hoewel De Becker een vaag anti-kapitalisme propageerde was hij, en zijn beweging, één van de stuwende krachten achter de

163. *Ibidem*, loc. cit.

164. H. DE MAN, "Is het Planisme dood?" in, *Leiding*, januari 1939, I, 1, p. 3-13; p. 10. H. DE MAN, "Hervorming van den Staat vooraf!" in, *Ibidem*, februari 1939, I, 2, p. 68-72; p. 68-69.

165. *Ibidem*, p. 72. H. DE MAN, "Hervorming van het parlement" in, *Ibidem*, april 1939, I, 4, p. 195-205; p. 198-199.

166. M. CLAEYS-VAN HARGENDOREN, *Hendrik De Man...* p. 206.

contestatie van de democratie in het katholieke kamp. In zijn pogingen om van de BWP een "volkspartij" te maken was De Man bereid tot verregaande toegevingen. Sedert Pontigny had het politiek liberalisme immers definitief afgedaan. Hij beschouwde de parlementaire democratie niet langer als een instrument voor sociale en economische hervormingen.

Ook bij de liberale familie meenden sommigen dat het parlementaire regime ten dode opgeschreven was.

5. *De liberale contestanten van het demokratiseringsproces.*

De invoering van het EAS was voor de liberalen niet zonder gevolgen gebleven. Electoraal boette de partij aan belang in.¹⁶⁷ Haar politieke macht was echter groter dan haar electoraal belang laat vermoeden. De liberalen waren vertegenwoordigd in alle regeringen sedert 1930 en bezetten er sleutelposten.¹⁶⁸ De partij kantte zich over het algemeen niet radicaal tegen het demokratiseringsproces dat ze zelf mee gerealiseerd had. Het geloof in het parlementaire systeem bleef bij de meesten ongeschonden, maar bepaalde fracties hielden er anti-demokratische ideeën op na.

La Gazette was één van de spreekbuizen van deze groep. Net zoals de reactionaire katholieken viseerde deze krant het EAS. J.G. Cattier advocaat bij het Hof van Beroep in Brussel hield einde 1932 begin 1933 in *La Gazette* een pleidooi voor de herziening van de liberale doctrine. Deze artikels werden later in brochurevorm uitgegeven. Hij bewonderde Charles Maurras en nam op een radicale wijze afstand van de liberale beginselen, het egalitarisme en het individualisme. Gelijkheid was een fictie. Ook voor het zuivere individualisme was Cattier niet te vinden. Men mocht het individu niet isoleren van zijn

167. J. STENGERS, "Le parti confronté au suffrage universel pur et simple (1919-1961)" in, A. VERHULST- H. HASQUIN (red.) *Le libéralisme en Belgique. Deux cent ans d'histoire.* Bruxelles, 1989, p. 119-132; p. 119.

168. J. TYSENS, "De liberale partij en de schoolkwestie. De rol van het congres van 1932" in, *BTNG*, 1989, XX, 1-2, p. 181-221; p. 185. Alleen in het Kabinet Pierlot (I), dat het slechts 7 dagen uithield waren de liberalen niet vertegenwoordigd. T. LUYCKX, *Politieke geschiedenis van België.* Brussel, 1978, 2 delen, deel 1, p. 417.

familie, van zijn voorouders want dan werd de “kracht van de genen” miskend, talenten die via de erfelijkheid worden doorgegeven.¹⁶⁹ Net zoals bepaalde katholieken had hij sympathie voor Mussolini omdat hij erin geslaagd was een einde te maken aan de socialistische en communistische overheersing van Italië.¹⁷⁰ Cattier wou het fascisme niet overplanten naar ons land. Hij propageerde een nationaal liberalisme dat de individuele vrijheid respecteerde. Het was een ondemocratisch systeem dat het EAS viseerde.¹⁷¹ Zijn bezwaar tegen het EAS was hetzelfde als bij de reactionaire katholieken. De politieke democratisering had van het parlement een instrument van herverdeling gemaakt via de sociale wetgeving. Dat was niet de taak van de overheid:

“Le rôle de l’Etat ne doit pas consister à distribuer de l’argent à toute une classe de la société, ..., mais uniquement à secourir les véritables indigents”.¹⁷²

Bovendien was de burgerij en niet de arbeidersklasse de sociale groep die de grootste bijdrage leverde aan de vooruitgang van het land.¹⁷³ Het was bijgevolg niet meer dan normaal dat de burgerij kon rekenen op de politieke hegemonie. Dat was nu niet het geval. Cattier berekende dat in de Kamer slechts 3 industriëlen, 56 advocaten en 17 journalisten zetelden. De rest waren arbeiders. In het systeem dat hij voorstelde zou het overwicht van “... les industriels et les commerçants qui constituent la plus grande force du pays” verzekerd zijn.¹⁷⁴ De Senaat was voorbehouden aan de hogere sociale klassen: de universiteiten, het leger, industrie, handels- en financiële instellingen, land-

169. J.G. CATTIER, *Du libéralisme intégral au libéralisme national*. Bruxelles, 1933, p. 5.

170. *Ibidem*, p. 6.

171. Cattier bestempelde het EAS als: “...source de la plupart de nos maux en donnant aux partis démocratiques la puissance du nombre et en instituant une représentation nationale quantitative et non plus qualitative a provoqué sur les bancs socialistes, frontistes et démo-chrétiens l’apparition des primaires que l’on y voit siéger.” *Ibidem*, p. 13.

172. *Ibidem*, p. 27.

173. *Ibidem*, loc. cit.

174. *Ibidem*, p. 16.

bouw en vrije beroepen. De Kamer mocht blijven bestaan als “tribune libre des mécontents”.¹⁷⁵ Net zoals bij de reactionaire katholieken zou de politieke hervorming het vertrekpunt vormen van een sociale reorganisatie in corporatieve zin. De bestaande vakbonden en patroonsorganisaties moesten corporaties vormen om een einde te maken aan de klassenstrijd. Op termijn konden deze corporaties de basis vormen voor een politiek corporatisme.¹⁷⁶

Het hervormingsprogramma van Cattier toont aan dat hij er, zoals de reactionaire katholieken, op uit was de politieke macht van de arbeidersklasse gevoelig te beperken. Ook hij vertolkte de frustraties van de kleine burgers die “se trouvent écrasées, sacrifiées aux ambitions des autres”, daaronder verstaan de arbeidersklasse en het financiekapitaal.¹⁷⁷

In 1936 lichtte hij zijn ideeën nader toe in *Le Flambeau*, het doctrinaire liberale tijdschrift. Hij preciseerde de verhouding Kamer/Senaat en ging dieper in op het kiessysteem voor de kamerleden. Zij zouden gerecruteerd worden met een getrap systeem. Alleen de gemeenteraadsleden werden rechtstreeks verkozen. Zij duiden uit hun midden provincieraadsleden aan die op hun beurt collega's afvaardigden naar de Kamer. Zelfs dit getrap systeem was nog niet voldoende om de inspraak van de lagere sociale klassen volledig uit te schakelen want de verkiezing van de gemeenteraadsleden mocht niet gebeuren op basis van het EAS. Cattier stelde voor het familiestemrecht in te voeren of het meerderheidsstelsel in ere te herstellen. De Senaat, die de elite van de natie vertegenwoordigde, zou een overwicht krijgen op de Kamer. De Senaat kreeg het initiatiefrecht. De Kamer moest de wetten en de begrotingen voorgelegd door de Senaat goedkeuren en kon voor het overige alleen haar *wensen* kenbaar maken.¹⁷⁸

Cattier gebruikte anti-demokratische methodes die we ook al ontmoet hebben bij de reactionaire katholieken. Toch waren er enkele

175. *Ibidem*, p. 15.

176. *Ibidem*, p. 28.

177. *Ibidem*, p. 26.

178. J.G. CATTIER, “La réforme de l’Etat” in, *Le Flambeau*, février 1936, XIX, 2, p. 152-162; p. 160-161.

verschillen. Cattier reduceerde het parlement niet tot een Staten-Generaal die alleen maar wensen mocht uiten en het wetgevend werk overliet aan de koning. Hij hield vast aan de bestaande constitutionele monarchie en was er geen voorstander van de koning tot spil van het politieke systeem te verheffen.¹⁷⁹

La Gazette maakte evenmin een geheim van haar anti-demokratische opvattingen en onderschreef de stellingen van het congres van Dinant van de Federatie van Kringen. De krant riep de liberale partij op om afstand te nemen van het EAS en samen met de conservatieve katholieken te ijveren voor een diepgaande hervorming van het regime in corporatieve zin.¹⁸⁰ Binnen de Katholieke Unie maakte een dergelijk radikaal programma geen kans omdat het ACW zich er nooit zou mee verzoenen.¹⁸¹

Het boek van P. Crokaert over de staats hervorming kreeg een gunstige kritiek in de krant die ook de activiteiten van de *Cercle La Tour du Pin*, die mee aan de basis lag van de *Revue de L'Ordre Corporatif*, onder de aandacht bracht.¹⁸²

Naast deze radikaal anti-demokratische stroming bestond er binnen de liberale familie een groep die het EAS wou temperen met een belangenvertegenwoordiging.

De industrieel Henri Lambert was hier een voorbeeld van. Hij publiceerde in 1934 een brochure over de staats hervorming waarin hij de belangenvertegenwoordiging verdedigde als oplossing voor de crisis van het parlementaire regime. Hij nam een specifieke positie in. De belangenvertegenwoordiging die hij voorstond was niet bedoeld om het EAS opzij te zetten. Hij hield vast aan de democratie op individualistische grondslag omdat ze rechtvaardig was, de gelijke rechten van de burgers tot uiting bracht en daardoor op de steun van alle bevolkingsla-

179. *Ibidem*, p. 158.

180. "Crise de régime" in, *La Gazette*, 7 novembre 1933, LXII, 311, p. 1.

181. "Le parti catholique et ses aspirations" in, *Ibidem*, 21 novembre 1933, LXII, 325, p. 1.

182. "La réforme de L'Etat" in, *Ibidem*, 22 novembre 1933, LXII, 326, p. 1. "Les conférences du cercle 'La Tour du Pin'" in, *Ibidem*, 23 juillet 1934, LXIV, 204, p. 2. "La question sociale et La Tour du Pin" in, *Ibidem*, 21 octobre 1934, LXIV, 294, p. 5.

gen kon rekenen. Het EAS was bovendien de beste garantie dat de wetgevende macht het algemeen belang niet uit het oog verloor. Hij wou het algemeen stemrecht organiseren om ervoor te zorgen dat de politieke vertegenwoordiging zou steunen op reële belangen. De evenredige vertegenwoordiging leidde ertoe dat er vele partijen in het parlement vertegenwoordigd waren wat de oorzaak was van een gebrek aan regeringsstabiliteit. Een corporatief parlement was evenmin een oplossing omdat het algemeen belang dan niet meer aan bod kwam en corporatisme en dictatuur onlosmakelijk met elkaar verbonden waren.

Lambert stelde een systeem voor dat het midden hield tussen een corporatief parlement en een volksvertegenwoordiging aangeduid op basis van het EAS. De drie fundamentele belangengroepen van de natie: kapitaal, arbeid en wetenschap zouden elk recht hebben op één derde van de zetels in het parlement. Elke groep droeg kandidaten voor maar de verkiezing gebeurde door middel van het EAS. Het systeem was niet zo star als het zuivere politieke corporatisme. Het waren immers niet de corporaties of de belangengroepen die de kandidaten voordroegen, een kandidaat moest handtekeningen van kiezers uit een bepaalde groep verzamelen om zich verkiesbaar te kunnen stellen. De kiezers werden niet ingedeeld in categorieën. Iedere burger kon zijn stem uitbrengen voor een kandidaat van elk van de drie groepen. Op die manier waren de verkozenen verplicht rekening te houden met de belangen van alle kiezers.¹⁸³

Lambert wou het EAS niet helemaal op de helling zetten maar zijn voorstel schroefde de democratische verworvenheden toch terug. De faktor "arbeid" zou slechts één derde van de zetels in het parlement kunnen verwerven en voor partijen was in dit systeem geen plaats. Het stelsel was paternalistisch: de leidende klassen – kapitaal en wetenschap – moesten de lagere sociale groepen opvoeden en bewust maken

183. H. LAMBERT, *La réforme de l'Etat en Belgique et ailleurs. Pour un état démocratique et individualiste; contre le corporatisme et la dictature; le suffrage universel organisé et le parlementarisme d'intérêt général*. Bruxelles, s.d. (1934), p. 8-10, 16, 18, 42-48. Henri Lambert woonde in Parijs. Hij was een industrieel die vooral actief was in de glassektor (*Verreries Mécaniques de Lodelinsart, Union des Verreries Mécaniques Belges*). Hij had verder nog belangen in de *Charbonnages de Noël-Sart Culpant* en de *Banque Sud-belge*.

van het algemeen belang.¹⁸⁴ In het systeem van Lambert was het parlement niet langer een instrument waarmee de arbeidersklasse hervormingen kon afdwingen.

Jacques Pirenne was eveneens voorstander van een beperkte vorm van politiek corporatisme. Hij was van oordeel dat de sociale wetgeving, die na de invoering van het EAS uitgebreid was, leidde tot grotere uitgaven van de staat die gedragen werden door de kleine burgerij. Zijn analyse was genuanceerder dan die van de reactionaire katholieken. De sociale wetgeving was volgens Pirenne een last die de industrie afwentelde op de staat zonder dat de overheid voldoende kon meegenieten van de winsten die de industrie maakte. Er moest een systeem gevonden worden waarbij de nijverheid zelf opdraaide voor de kost van de sociale wetgeving. Dit was mogelijk door de sociale bescherming per corporatie te regelen. De corporatie werd gevormd door afgevaardigden van de vakbond en de patroonsorganisaties voor een bepaalde sektor en was paritair samengesteld.¹⁸⁵ Dit systeem was nadelig voor de arbeiders. Van een minimale interprofessionele regeling uitgewerkt door de staat, was geen sprake meer. Alles zou geregeld worden op sectorieel vlak. Het parlement legde enkel de basisprincipes vast. De syndicale machtsverhoudingen zouden dus doorslaggevend worden. In Pirennes voorstel was echter de verzwakking van de vakbeweging ingebouwd. De vakbonden zouden rechtspersoonlijkheid verwerven, wat een gevaar voor het stakingsrecht impliceert. Het corporatief systeem dat Pirenne voorstelde zou overigens toelaten de hele sociaal-economische reglementering aan het parlement te onttrekken. De corporaties kregen reglementerende bevoegdheid. Een uniforme wetgeving op sociaal-economisch vlak was ongewenst volgens Pirenne omdat altijd rekening moest gehouden

184. "Il appartiendra aux membres des classes les plus éclairées et les plus intéressées à la conservation et à l'amélioration sociales, ..., de rechercher et découvrir cet intérêt général de s'en inspirer de le vouloir, et d'aller ensuite en grand nombre aux classes laborieuses, aux masses populaires, afin de les en instruire" *Ibidem*, p. 54.

185. J. PIRENNE, "Le régime Parlementaire doit être réformé" in, *Le Flambeau*, mai 1936, XIX, 5, p. 582-614; p. 607-610. Jacques Pirenne (1891-1972). Historicus en jurist. Advocaat en hoogleraar. Hij was een vertrouwensman van de koning en speelde na de oorlog een sleutelrol in zijn verdediging.

worden met de specificiteit van de sectoren.¹⁸⁶ Als die corporatieve organisatie een feit was, zou het parlement al heel wat bevoegdheden verloren hebben. Niettemin pleitte Pirenne er nog voor om de Senaat gedeeltelijk op corporatieve basis te laten verkiezen. Alle belangen zouden aan bod komen, de Senaat was niet paritair samengesteld. Voor de verkiezing van de volksvertegenwoordigers zou het EAS de basis blijven. Zo kon de regering kennis nemen van hetgeen er leefde bij de publieke opinie. Het EAS werkte daarenboven pacificerend "Un vote peut faire à un peuple l'économie d'une révolution".¹⁸⁷

Pirenne was minder radicaal dan de reactionaire katholieken en hield vast aan de klassieke liberale beginselen. Toch wou ook hij met een beperkt politiek corporatisme het EAS gedeeltelijk neutraliseren.

Uit dit overzicht blijkt dat het politiek corporatisme in de jaren dertig aanhangers had in de drie politieke families, zij het ontegensprekelijk het meest bij de katholieken. Twee elementen zijn hierbij essentieel. Het radikale politieke corporatisme was in de eerste plaats een afrekening met het EAS en met de politieke democratisering in het algemeen. Anderzijds reveleert dit politiek corporatisme ook een fundamentele kritiek op de democratie en vooral op haar liberale basisprincipes die teruggaan op de Verlichtingsfilosofie: egalitarisme, individualisme en volkssoevereiniteit. De meest fervente aanhangers van het politiek corporatisme kritiseerden niet alleen de concrete werking van de democratie, maar wel haar ideologische fundamenten. Daarom was deze kritiek, door A.A. De Jonge betiteld als de "grote kritiek" op de democratie bijzonder gevaarlijk.¹⁸⁸ Dit anti-liberalisme dat – het onderscheid kan niet genoeg benadrukt worden – geen anti-kapitalisme was, had zijn voornaamste steunpunten bij de reactionaire katholieken en de katholieke jongeren. Zij streefden ernaar een

186. *Ibidem*, p. 610.

187. *Ibidem*, p. 605-606. Zelfde standpunt: J. PIRENNE, "La réforme de L'Etat" *Ibidem*, janvier 1938, XXI, 1, p. 1-28; p. 25.

188. A.A. DE JONGE, *Crisis en critiek der democratie. Anti-demokratische stromingen en de daarin levende denkbeelden over de staat in Nederland tussen de wereldoorlogen*. Utrecht, 1982, p. 9.

specifiek Belgische Nieuwe Orde gestalte te geven. Het anti-liberale gedachtengoed drong ook door tot de christelijke en de socialistische arbeidersbeweging en men kan er zelfs echo's van opvangen bij de uiterst rechtse vleugel van de liberale partij. De vraag is natuurlijk hoe sterk deze stroming was. In het tweede deel van dit artikel zullen we nagaan welke tegenkrachten er binnen de drie partijen bestonden tegen dit anti-liberale en corporatistische offensief.